

HÖGSKOLAN KRISTIANSTAD

Institutionen för beteendevetenskap

C-uppsats i specialpedagogik
(41-60) 10 poäng
Vt 2005

Det är samma barn vi talar om!

Specialpedagogens roll och identitet på en familjecentral, i samverkan med olika verksamheter

Författare: Ingmarie Bengtsson och Lena Ravhed
Handledare: Linda Palla

Innehåll

1 Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och problemformulering	7
1.3 Upplägg	7
2 Litteratur	8
2.1 Specialpedagogik	8
2.2 Specialpedagogens yrkesroll	10
2.3 Familjecentraler	12
2.4 Utvecklingsekologi	12
2.5 Sekretess	14
2.6 Samverkan och samsyn	14
3 Metod	16
3.1 Val av metod	16
3.2 Urval och avgränsningar	17
3.3 Etiska överväganden	18
3.4 Genomförande	18
3.5 Tillförlitlighet och trovärdighet	20
4 Resultat, analys och slutsatser	21
4.1 Familjecentralen i undersökningen	21
4.2 Begreppet samverkan	23
4.3 Specialpedagogens roll på en familjecentral	25
4.4 Erfarenheter av samverkan med specialpedagog	27
4.5 Sekretess	28
5 Diskussion	29
6 Sammanfattning	32
7 Referenser	33
Bilaga	36

1 Inledning

I denna studie belyses specialpedagogens roll på en familjecentral i samverkan med olika verksamheter. En helhetssyn på barnet är väsentlig, menar Ohlin (1999), och en av grundförutsättningarna i ett bra specialpedagogiskt arbete. Berörda parter ska lägga fokus på barnets totala situation, och öka insikten om vilka förhållanden, psykologiska, pedagogiska och sociala, som kan bidra till att barnet är i svårigheter. I Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 1998) som är vägledande för öppna förskolan betonas vikten av "... ett nära och förtroendefullt samarbete med hemmen" (s. 15). Detta skall ske genom kontinuerliga samtal om barnets lärande och utveckling så att barnets unika möjligheter tas tillvara.

Skolverket (2000) har gett ut allmänna råd för öppna förskolan, och där beskrivs vikten av samverkan med andra instanser. Det står tydligt att öppna förskolan bör, för att tillgodose föräldrars behov, samverka med t.ex. mödravårdscentralen (MVC), barnavårdscentralen (BVC) och socialtjänsten. Samverkan bör också ske vid övergång från öppna förskolan till annan förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg och/eller skola för att barnen skall finna en känsla av kontinuitet och sammanhang i sin tillvaro.

I bakgrunden presenteras ämnesområdet för studien. Förförståelse och perspektivval hos författarna beskrivs och sedan följer studiens fortsatta upplägg med syfte och problemformulering.

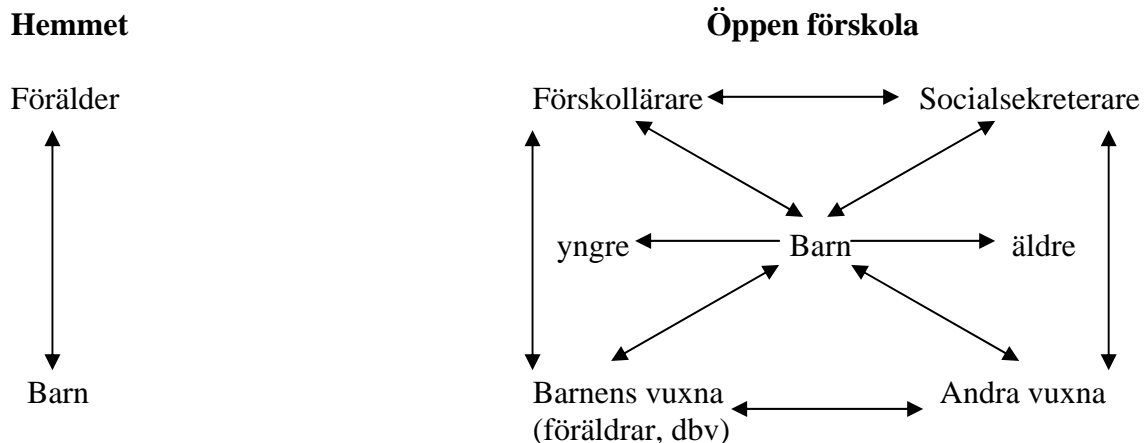
1.1 Bakgrund

Under 1990-talet kom flera familjecentraler till stånd. Syftet med familjecentraler var att familjer lättare skulle få tillgång till de samlade resurserna som de olika kompetenserna bidrar med. På familjecentraler finns flera verksamheter lokalt integrerade, såsom t.ex. MVC, BVC och socialtjänsten. Basen utgår från öppna förskolan. Familjecentraler kan även ha ytterligare verksamheter integrerade, t.ex. arbetsförmedling, kulturverksamhet och familjerådgivning (Skolverket, 2000). När många instanser samverkar kring det enskilda barnet kan en helhetssyn uppnås. Med helhetssyn menar vi att barnets totala livssituation beaktas, inte bara individen. Denna helhetssyn har vi saknat i våra tidigare erfarenheter kring barn i behov av särskilt stöd.

År 1972 togs första ansatsen till det som vi idag kallar Öppen förskola (Berg & Zetterström, 1989). Detta skedde i Västerhaninge kommun genom att kommunens lekrådgivning utökades till att ge pedagogisk stimulans till de barn som inte var inskrivna i förskolan. Denna verksamhet växte snabbt till en träffpunkt för föräldrar och blev mycket uppskattad. I och med denna positiva respons tog Socialstyrelsen initiativ till att inrätta liknande verksamheter i flera kommuner. År 1991 tog riksdagen ett principbeslut som innebar att alla barn från ett och ett halv års ålder skulle ha tillgång till organiserad förskoleverksamhet. De barn som inte hade plats i förskolan, fick då tillgång till öppen förskola, och därmed byggdes öppna förskolan ut väsentligt. Över tusen öppna förskolor öppnades mellan 1977 och 1987 (Skolverket, 2000).

Öppen förskola är en verksamhet som vänder sig till barn och vuxna, vilket innebär att barnen inte kan vistas på öppna förskolan själva. Personalen ansvarar för verksamheten men inte för besökarna. Varken inskrivning eller anmälan krävs. Det är avgiftsfritt och verksamheten bedrivs oftast av en förskollärare. Öppna förskolan är en naturlig mötesplats där föräldrar och

barn kan lära känna andra barn och vuxna i närområdet. Personalen tar tillvara på de initiativ som kommer från både barn och vuxna, som kan leda till stimulerande verksamheter för barnen. Här byggs broar mellan människor, kontakter knyts och isolering för den enskilda människan kan minimeras. På öppna förskolan byggs nätverk mellan flera olika verksamheter, MVC, BVC och Socialförvaltningen (Berg & Zetterström, 1989). Figuren nedan åskådliggör en del av de kontakter som kan knyts på öppna förskolan.

Figur 1. Möjliga kontakter på öppen förskola enligt Berg och Zetterström (1989). Förkortningen dbv står för dagbarnvårdare (författarnas kommentar).

Ashley (1990) menar att i öppen förskola arbetar personalen med relationen mellan barnet och dess sociala omgivning. Behov som uppstår i föräldrarnas närsamhälle kan tas med till öppna förskolan och personalen kan hjälpa till genom att lotsa dem på rätt spår. Personalen kan samtidigt bidra till en samverkan mellan olika verksamheter, och genom detta kan öppna förskolan ses som en arbetsbas för närsamhällets olika resursinstanser för familjer med barn. Socialsekreterare, barnmorska, distriktssköterska och förskollärare är personal som kan vara knutna till öppna förskolan.

Både Ashley (1990) och Berg och Zetterström (1989) påtalar vikten av att ha ett varierat arbetslag, för att de olika personalkategorierna kan bidra med olika kompetenser, och föräldrarna får enklare kontakt med de olika instanserna. Socialsekreterares traditionella arbetsplats representerar en myndighet som visar vad som är ”normalt” och vad som inte är det. Socialsekreteraren ingriper när något inte anses normalt, skriver Ashley (1990) och menar vidare att socialsekreteraren på öppna förskolan kan inta en attityd som inte är problemcentrerad och därmed också visa upp en annan bild av sin verksamhet. Det blir lättare att ta emot hjälp av en socialsekreterare som föräldern har någon sorts relation till.

På öppna förskolan kommer det upp många olika sorters särskilda behov, menar Ashley (1990). Det kan vara t.ex. barn i behov av särskilt stöd. Personalen har till uppgift att verka för en öppen attityd och förståelse bland besökarna, att öka kunskapen. Flyktingfamiljer kan på öppna förskolan knyta naturliga kontakter både med andra barnfamiljer, och med de olika verksamheter som finns representerade. Missförstånd och olika förväntningar som kan leda till rädsla inför varandra kan därigenom minska. Familjer med sociala behov kan tidigt fångas upp genom den samverkan som finns på öppna förskolan. Grevelius (1978) beskriver också

hur förskolläraren på öppna förskolan har en oerhört viktig roll som förmedlare av den svenska kulturen, värderingar och hur det svenska samhället fungerar.

I samband med att vi studerar specialpedagogik vid Högskolan Kristianstad har vi funnit många exempel i kurslitteraturen (Haug, 1998; Helldin, 1998; Malmgren Hansen, 2002; Maltén, 1991) vilka beskriver vikten av samsyn kring elever i behov av särskilt stöd. En brist på denna samsyn kunde tolkas av de resultat vi fick när vi skrev vår B-uppsats, *Specialpedagog som handledare: Sambandet handledning – en skola för alla*. Då intervjuade vi bl.a. specialpedagoger som visade på ett synsätt där barnet ägde sitt problem. Samverkan mellan institutioner var inte vanligt och det fanns ingen helhetssyn kring barnet (Bengtsson & Ravhed, 2004). På öppna förskolan kan finnas ett yrkesmässigt nätverk menar Ashley (1990). En samverkan mellan MVC, BVC och öppna förskolan gör det möjligt att redan tidigt bilda föräldragrupper där socialförvaltningen kan komma in och både ge och få information. Samverkan mellan olika instanser i samhället gör att elever och familjer i svårigheter kan fångas upp på ett tidigt stadium. Helldin (1998) betonar att samverkan med andra vuxna ingår i den nya specialpedagogiska utbildningsplanen. När begreppet samverkan används i detta arbete avser vi övergripande arbete mellan instanser, och med samarbete avses arbete på individnivå.

Berg och Zetterström (1989) skriver att socialsekreteraren som i sin tjänst ofta har minst två arbetsplatser, för det mesta BVC och öppen förskola, gärna använder sig av termen ”förebyggande arbete” då de kan locka med sig de föräldrar till öppna förskolan, som de tror skulle få ett utbyte av vistelsen där (a. a.). På en familjecentral har all verksam personal både möjlighet och skyldighet att tidigt fånga upp eventuella signaler om att något inte går rätt till, från både barn och föräldrar. Detta gör det möjligt att arbeta och agera med förebyggande insatser (SOU, 1997: 161).

Vi som genomför denna studie har båda arbetat i förskola/skola i många år, ofta med ansvar för barn i behov av särskilt stöd. I vårt arbete har vi saknat en helhetssyn kring barnet. Våra erfarenheter visar att det ibland finns flera instanser som arbetar samtidigt med barnet utan vetskap om varandra. De olika parterna arbetar med ”sina” bitar, och detta medför också en rädsla för att trampa in på varandras professionsområden. Detta är inte till gagn för barnet, i stället medför det att åtgärderna blir splittrade och ineffektiva. Vi menar att om det finns en samsyn och samverkan kring barnet kan stödinsatser snabbare komma till stånd, och resultatet bli bättre. Detta har lett fram till valet av titel på denna uppsats, *Det är ju samma barn vi talar om*. Vår förförståelse präglas av våra tidigare erfarenheter och att vi i vår B-uppsats tolkade resultatet som att det fanns en relativt strikt gräns mellan de olika parter som finns kring barn i behov av särskilt stöd (Bengtsson & Ravhed, 2004). Uppsatsen riktar sig till dem som är intresserade av att arbeta mer helhetsinriktat i samverkan med andra, t.ex. lärare, specialpedagoger, personal inom familjecentraler, ledare och beslutsfattare.

1.2 Syfte och problemformulering

Syftet med vår undersökning är att utifrån ett helhetsperspektiv se vilken roll och identitet specialpedagogen anses ha i en familjecentral där olika instanser samverkar kring det enskilda barnet som är i behov av särskilt stöd. Med utgångspunkt i syftet avser undersökningen belysa hur yrkesverksamma, knutna till familjecentralen, beskriver och reflekterar kring:

- begreppet samverkan,
- specialpedagogens roll på en familjecentral,
- erfarenheter av samarbete med specialpedagogen.

1.3 Upplägg

Studiens fortsatta upplägg består av presentation av litteratur och tidigare forskning. Därefter presenteras metoddelen som innehåller val av undersökningsmetod, urval samt genomförande. Resultat, analys och slutsatser redovisas sedan och efter det följer reflekterande diskussion och sammanfattning.

2 Litteratur

Följande avsnitt inleds med en definition av ämnet specialpedagogik, därefter beskrivs specialpedagogens yrkesroll. En beskrivning av det utvecklingsekologiska perspektivet följer därpå. Avsnittet avslutas med en presentation av familjecentraler, där sekretess, samverkan och samsyn finns med.

2.1 Specialpedagogik

Att specialpedagogik är en fördjupning av vanlig pedagogik, samt att man bör besitta specialpedagogisk kunskap efter genomgången lärarutbildning, anser bl.a. Maltén (1991), Haug (1998) och Asmervik (2001). Redan i SIA-utredningen (SOU, 1974:53) framkom att specialpedagogiska insatser i skolan skulle kunna förändras genom att miljöns betydelse belystes istället för att fokusera på individen. I regeringens proposition (1999/2000:135) *En förnyad lärarutbildning* påpekas vikten av grundläggande specialpedagogisk kompetens i lärarutbildningen samt att det bör finnas möjligheter till specialisering.

Även om skolan anses vara till för alla barn idag och olika insatser i form av t.ex. specialundervisning sätts in för elever som behöver extra stöd är detta enligt Lärarutbildningskommittén en "...organisationsform och säger inget om kvaliteten i insatserna" (SOU, 1999:63, s. 191). Verneresson (2000) menar att det dessutom finns en stor skillnad på det specialpedagogiska stödet både om man jämför skolor och kommuner. Det saknas helt speciallärare och specialpedagoger på många skolor, till följd av allt kärvare ekonomi. Trots att speciallärarutbildningen inte längre finns, efterfrågas speciallärare ofta. Kanske beror detta på att det på skolorna inte finns specialpedagogisk kompetens, och att det råder förvirring om vad specialpedagogik innebär. Idag finns specialpedagogiken som forskningsämne på universitet och högskola. Enligt författaren är det inte konstigt att det har funnits olika meningar om hur man skall förhålla sig till forskningsresultat inom det specialpedagogiska området, eftersom många olika discipliner, t.ex. psykologi, medicin och sociologi, har fokuserat på sina egna problemområden. Detta betyder också att när olika paradigmer har varit rådande i samhället, har naturligtvis detta påverkat den skolpolitiska debatten. De specialpedagogiska insatserna på skolorna kan i sin tur ha påverkats av detta.

Atterström och Persson (2000) menar att "Som vetenskaplig disciplin är specialpedagogiken tvärvetenskaplig. Ett flertal vetenskaper och deras olika perspektiv och kunskap ingår som delar i helheten i disciplinbilden" (s. 13). Följande figur illustrerar specialpedagogikens tvärvetenskapliga profil enligt författarna.

Specialpedagogik är...

<i>Psykologi</i>	därför att den fokuserar på kognitiva, neurologiska och sociala processer relaterade till individuella och kollektiva beteenden
<i>Psykiatri</i>	därför att den i viss mån förklarar och undersöker abnormala funktioner, dessas profylax, diagnostik och behandling
<i>Sociologi</i>	därför att eleven med särskilda behov befinner sig i en samhällelig struktur/kultur med ett visst förhållningssätt, som påverkar hur individen förstår sin position och hur det omgivande samhället förstår och/eller handlar gentemot honom eller henne
<i>Pedagogik</i>	därför att läraren behöver redskap för att optimera undervisningssituationen genom att anpassa metodik/didaktik
<i>Kommunikation</i>	därför att läraren behöver möta eleven på basis av dennes förutsättningar och kunna förmedla både stöd och instruktion på ett sätt som eleven kan tillgodogöra sig och förstå
<i>Handikappvetenskap</i>	därför att barn med behov av särskilt stöd även inbegriper barn med till exempel syn- och hörselskador och olika typer av rörelsehinder

Figur 2. Återgiven efter Atterström och Persson (2000, s. 27).

Definitionen av specialpedagogik är kontextuellt präglad, beroende på samhällssyn och förhållningssätt och måste sättas i relation till annan pedagogisk verksamhet. Författarna skriver vidare att även om specialpedagogik som disciplin är vetenskapligt etablerad, har ämnet varit svårt att definiera p.g.a. att det är tvärvetenskapligt och även ibland känsligt politiskt.

Enligt Fischbein (2003) är specialpedagogik något som uppstår i samspelet mellan individ och omgivning. Vårt förhållningssätt och våra attityder påverkar. Även Larsson-Swärd (1999) påpekar vikten av att utifrån ett helhetsperspektiv se på samspelet mellan individen och dess miljö. Författaren menar att det behövs en generellt hög utbildning för att detta ska kunna realiseras. Nilholm (2003) anser att det i dagens skola härskar ett kompensatoriskt perspektiv vad gäller specialpedagogik. Detta innebär att problemen sökes hos individen och har förankring inom medicin och psykiatri. Med ett kritiskt perspektiv menar författaren istället att specialpedagogik är något som uppstår när skolan misslyckas med sin uppgift. Detta instämmer Haug (1998) i och förespråkar en demokratiskt deltagarstyrd skola där olikheter och mångfald utgör en viktig förutsättning för arbetet. Enligt det kritiska perspektivet anser Nilholm (2003) att specialpedagogik är överflödigt eftersom skolan skall kunna möta alla barn och se olikheterna som en viktig del i sitt arbete. Ett perspektiv som kritiserar såväl det kompensatoriska som det kritiska perspektivet är dilemmaperspektivet. Här återkommer frågan om det är eleven som skall kompenseras eller om det är skolmiljön som skall förändras. Även förhållandet mellan forskning och verksamhet inom det specialpedagogiska området påverkas av vilket perspektiv som råder.

2.2 Specialpedagogens yrkesroll

År 1988 upphörde speciallärarutbildningen och 1989 togs ett riksdagsbeslut vilket innebar att en specialpedagogisk påbyggnadsutbildning kom till stånd. Detta innebar att utbildningens inriktning utvidgades mot handledning utöver undervisning. I sitt uppdrag som handledare skulle specialpedagogen ge lärarna pedagogisk handledning, vilket kan ge större möjligheter till en inkluderande undervisning där barn i behov av särskilt stöd inte behöver särskiljas i så stor utsträckning. Specialpedagogen skulle nu även arbeta med forskning och utvecklingsarbete (Malmgren Hansen, 2002). I Lärarutbildningskommitténs slutbetänkande, (SOU, 1999:63, LUK) står att läsa förslaget till examensbeskrivning för specialpedagogexamen;

Mål (utöver de allmänna målen i 1 kap 9 § i högskolelagen).

För att erhålla specialpedagogexamen skall studenten äga sådana kompetenser att han/hon kan:

- omsätta och utveckla sina specialpedagogiska ämneskunskaper i pedagogisk verksamhet,
- identifiera och beskriva faktorer som finns i skolan och samhället i stort och som orsakar svårigheter i individers lärande och utveckling,
- på ett kvalificerat sätt genomföra pedagogiska utredningar av individers svårigheter på organisations-, grupp- och individnivå,
- utforma åtgärdsprogram i samarbete mellan skola och hem,
- utveckla skolans lärandemiljöer utifrån åtgärdsprogram och utbildningspolitiska styrdokument,
- utveckla principer och former för pedagogisk differentiering inom gruppen eller klassen,
- utgöra en kvalificerad samtalspartner/rådgivare för kollegor, elever, föräldrar i pedagogiska frågor,
- genomföra en kvalificerad uppföljning och utvärdering samt delta i ledningen av den lokala skolans utveckling mot att kunna möta behoven hos alla elever (s. 208).

Specialpedagogen skall tillsammans med rektor arbeta för att verksamheten är till för alla. I detta ansvar ligger också att se till att hålla en hög kvalitet på det inre arbetet så att en god läromiljö kommer så många barn som möjligt tillgodo. De aktuella behov som finns styr hur specialpedagogens kompetens används på bästa sätt. En stor flexibilitet är därför nödvändig. Att verka som samtalspartner och rådgivare till både personal och föräldrar är en mycket angelägen uppgift för specialpedagogen, men också att arbeta nära en enskild lärare eller ett arbetslag för att t.ex. kartlägga ett barns behov. och därefter medverka till utvecklandet av individuella planer, arbetssätt och arbetsformer så att det kommer eleven tillgodo. I detta arbete ingår också att upprätta åtgärdsprogram, samt uppföljning och utvärdering av dessa (Persson 2001).

Specialpedagogens roll har förändrats väsentligt från den gamla speciallärarrollen till att innefatta en mer konsultativ och samordnande roll. I situationer präglade av konflikt kan specialpedagogen tänkas vara en kreativ förändrare som kan påverka lärare, elever och föräldrar. Detta kräver en öppen kommunikation och ett nära samarbete med berörda parter. För att detta arbetssätt ska vara möjligt krävs att specialpedagogen har gedigna kunskaper om barns och ungdomars utveckling och deras uppväxtvillkor. Vidare behövs erfarenhet av problemlösningssprinciper och naturligtvis kunskap om samtalstekniker (Liljegren 2000).

Handledning är ett av specialpedagogens uppdrag. Lärarförbundet (2000) menar att eftersom det i den specialpedagogiska utbildningen ingår pedagogisk handledning borde de i större utsträckning arbeta med detta. Gjems (1997) beskriver handledning som en form av kompetensutveckling där man tillvaratar den enskilda deltagarens kompetens och erfarenhet för att skapa en gemensam läroprocess. I processen används både känsla och intellekt, och såväl teori som praktik diskuteras. Författaren betonar vikten av frivillighet för deltagarna.

Malmgren Hansen (2002) skriver att initiativet till handledning bör komma från den handledde som också bör ta ansvar för att handledningen fortskrider. Även Handal Lauvås (2000) menar att handledning av t.ex. ett arbetslag är en bra metod för att uppnå en gemensam syn på arbetet. Syftet är att få deltagarna medvetna om de praktiska teorier som styr deras arbete. Då kan en kollektiv praktisk teori byggas upp, vilket är en nödvändighet för samarbete.

Det finns en mängd olika benämningar för olika former av handledning. Vägledning, supervision, konsultation och rådgivning är några av dessa. Vilka som kan arbeta som handledare är otydligt. Handledning kan vara en professionell aktivitet i pedagogiska sammanhang, men också en vardagsaktivitet utan några särskilda krav. Den handledning som en icke utbildad handledare utför jämfört med en kompetent handledare kan beskrivas som två olika verksamheter (Handal Lauvås, 2001). Normell (2002) anser att arbetet i en handledningsgrupp ger möjlighet till utveckling och bedrivs inom fasta ramar med ett bestämt syfte. Att det är viktigt att skilja professionell handledning från rådgivning, utbildning och småpratet på kafferasten är Normell (2002), Gjems (1997) och Wahlström (1996) överens om. Handledning är en utvecklingsprocess där varje utvecklingssteg bygger på tidigare insikter. Det är handledarens uppgift att skapa förutsättningar för denna utveckling (Wahlström, 1996). Malmgren Hansen (2002) menar att genom handledning ges möjlighet till att reflektera över sin egen yrkesroll och erfarenhet.

Specialläraren håller på att försvinna men ofta kan man se att skolor annonserar efter denna yrkeskategori. Det finns en besvikelse bland lärare som inte anser sig få den hjälp de behöver för att möta alla elever i undervisningen samtidigt som besparingar genomförs. I specialpedagogens yrkesroll ingår handledning, forskning och utredning samt att arbeta nära skolläringarna. Många gånger är dock förväntningarna desamma på specialpedagogen som specialläraren, men det är fel att se dessa som synonyma (Vernersson 2000).

Refererande till ovannämnda är det intressant att ta del av Helldins (1998) beskrivning av tre olika specialpedagogers arbetssätt. En av dessa såg ett behov av att inledningsvis arbeta på bred front genom att informera kollegor, chefer, politiker och tjänstemän om den specialpedagogiska rollen. För att etablera rollen som specialpedagog gjorde hon ett häfte som innehöll information. Där betonades den specifikt pedagogiska rollen. En annan specialpedagog beskriver sin viktigaste uppgift som resursfördelare på skolan. Prioriteringsresonemang är något som bör föras på skolan varje termin, menar hon. Detta föregås av en grovskattning av behovet i stort, vilket utförs med hjälp av tester, diagnoser och intervjuer med lärarna. Specialpedagogen måste ha en övergripande kännedom om ekonomin i kommunens utbildningssituation. Ytterligare en specialpedagog beskriver hur den specialpedagogiska identiteten formas utefter de initiativ som specialpedagogen tar och vilka bundsförvanter hon får med sig. Erfarenheter visar att den historiska bilden kommunerna har av specialpedagogik, bidrar till att det skapas problem för den som vill arbeta utifrån den nya specialpedagogutbildningen. Historiskt sett är specialpedagogik traditionell specialklassundervisning, klinikverksamhet och samordnad specialundervisning. Denna specialpedagog beskriver att hon har format sitt yrke själv, och att det är viktigt att informera om vad man gör och vilket syfte man har. Malmgren Hansen (2002) menar att de styrdokument som anger vad som ska finnas i den specialpedagogiska utbildningen ska leda till en förändrad yrkesroll. Den specialpedagogiska identiteten betonas framför den specialpedagogiska rollen, därför att identitet kan beskrivas som egenskaper hos en individ. Detta kommer att forma den verksamhet som hon kommer att vara verksam i.

2.3 Familjecentraler

I Skolverkets *Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola* (2000) finns familjecentraler beskrivna. Under 1990-talet var det flera kommuner som startade familjecentraler. Syftet var att erbjuda småbarnsföräldrar ett stöd som var lätt att nå, eftersom de olika verksamheterna var samordnade och lokalintegrerade. En samlad kompetens gör att resurser tas tillvara, och möjligheterna till en förbättrad service till familjerna blir möjlig. Förutom de verksamheter som är vanligast förekommande på en familjecentral finns det också möjlighet för andra verksamheter att vara delaktiga t.ex. familjerådgivning, arbetsförmedling och kulturenheter. Resultaten från utvärderade familjecentraler, där samarbete bedrivs, visar på goda resultat angående "... möjligheterna att bedriva ett pedagogiskt, medicinskt och socialt förebyggande arbete" (s. 22).

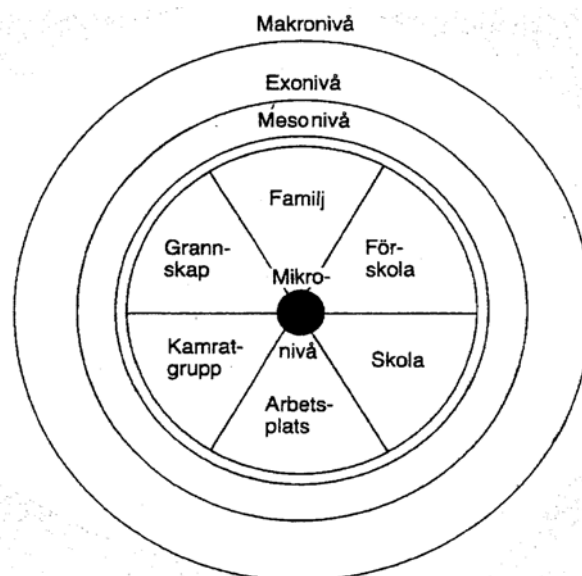
Föräldrastöd är ett ofta gemensamt återkommande begrepp i litteratur ang. familjecentraler. I SOU 1997:161, beskrivs familjecentral som en verksamhet med möjlighet att samla de resurser som finns i förebyggande och hälsofrämjande insatser åt föräldrar och barn. Gemensamma satsningar från kommuner och landsting bidrar till en samordning och samverkan av resurser, så att de föräldrar som är i behov av stöd får detta mer lättillgängligt. Familjernas kontaktnät utvecklas också på ett naturligt sätt. Familjecentralen är en viktig kanal för information.

Vid en rikskonferens, benämnd *Öppen förskola – tre perspektiv*, medverkade Ashley. I rapporten från denna konferens (Socialstyrelsen, 1995), beskriver han sina framtidsvisioner för öppna förskolan, att den ligger som ett embryo för framtida familjecentraler, där familjer kan erbjudas allmänt vardagsstöd. Detta är något som vi alla är beroende av någon gång. Det behöver inte vara personal som är experter, och därmed gör insatser *för* människorna utan personal som hjälper människorna till att främja sin egen hälsa genom hjälp till självhjälp. Ashley menar att det moderna samhället idag behöver ett familjecentrum, och han ser också fördelar med att kommunen står för centrat. Alla myndigheter som handlägger familjefrågor kan gå tillsammans och bilda just en familjecentral.

2.4 Utvecklingsekologi

Eftersom studien riktar fokus mot specialpedagogens roll i samverkan med olika verksamheter är det relevant att granska detta ur ett utvecklingsekologiskt perspektiv. Enligt Andersson (1986) sätts individen in i ett sammanhang och utveckling sker i samspel med detta. På så vis skiljer utvecklingsekologin sig från t.ex. sociologi och antropologi. Han beskriver vidare att det är en interaktionsprocess mellan individ och miljö som båda är föränderliga och anpassar sig efter varandra, interaktionistiskt perspektiv. "Miljön uppfattas som en serie sammanhängande strukturer, där den ena ryms inuti den andra, ungefär som kinesiska boxar eller ett antal ryska dockor av varierande storlek ryms den ena i den andra" (s. 20). Andersson (1986) beskriver detta perspektiv som system där inte endast miljön påverkar individen, utan där även individen kan påverka delar av miljön. Gunnarsson (1999) menar att för att förstå ett barns utveckling och lärande måste man studera den ömsesidiga påverkan som finns mellan barnet och förhållanden i miljön. Barnets egen historia och erfarenheter påverkar också denna utveckling. Författaren skriver att även Piaget och Vygotskij betonar att det är i denna kontext barnet konstruerar sin egen verklighet.

Utvecklingsekologin har beskrivits av Bronfenbrenner som en modell med olika nivåer där barnet förhåller sig och interagerar på olika sätt i förhållande till den omgivande miljön (Andersson, 1986). Helhetssynen på barnets situation är grundläggande i den utvecklingsekologiska teorin. Andersson (1986) och Bak och Gunnarsson (2000) betonar vikten av att vara medveten om hur de olika nivåerna påverkar varandra. I Anderssons (1986) beskrivning av nivåsystemet utgår han från barnet och dess närmiljö, *mikronivån*, som består av i första hand familjen och med stigande ålder; kamratgrupper, förskola och grannskap, etc. Dessa påverkar varandra genom olika relationer, *mikrosystem*. Det är viktigt att försöka förstå hur dessa relationer hänger samman och påverkar barnets utveckling. Enskilda relationer som ingår i mikrosystemet kan inte isoleras utan måste sättas i relation till andra. Detta kan till exempel innebära att barnet bär med sig upplevelser från hemmet som kan påverka relationen i förskolan och vice versa. Mikrosystemets olika relationer bildar *mesosystem*. Även miljöer utanför de som barnet har direkt relation till, t.ex. föräldrars förhållanden och position i arbetslivet, påverkar indirekt barnets utveckling. Detta benämns *exosystem*. Det övergripande, generella mönstret i en viss kultur bildar *makrosystem*. På makronivån påverkar faktorer som politiska och ekonomiska förhållanden i samhället (a. a.). På följande sida visas en bild som åskådliggör detta.

Figur 3. Anderssons (1986) tolkning av Bronfenbrenners modell av den ekologiska strukturen i miljön (s. 21).

Bak och Gunnarsson (2000) relaterar till den utvecklingsekologiska teorin i förhållande till arbetet på familjecentral där formella nätverk såsom relationen till förskolläraren eller distriktssköterskan kan utgöra viktiga relationer på mikronivån. "Familjecentraler kan tänkas fungera som viktiga mikrosystem för både föräldrar och barn i olika roller, medlemmar av det formella eller informella sociala nätverket" (s. 13). Även på mesonivå kan familjecentraler ha en viktig funktion att fylla, som länk mellan individ och samhälle. Sådana länkpå personer kan tänkas vara familjecentralens socialsekreterare eller BVC-sköterska. Dessa personer kan vara viktiga för familjer som behöver stöd att skapa en meningsfull tillvaro i vardagen för sig och sina barn. Påverkansmöjligheter beror på en mängd olika faktorer, bl.a. ekonomi, social tillhörighet, utbildning, kön och etnisk tillhörighet. Familjers möjlighet att själva påverka sin

livssituation är beroende av förutsättningar att hantera problem som uppstår, och måste hela tiden sättas i relation till detta. För familjer i olika situationer kan familjecentralernas stöd utjämna skillnader och göra det lättare för familjerna att ge sina barn goda utvecklingsmöjligheter.

Genom möten med personal i olika roller, och med andra familjer och barn, kan besökarna tänkas få såväl information och kunskap om förhållanden, idéer och värderingar som har sitt ursprung i de övergripande makro- och exonivåerna, som stöd och hjälp att förhålla sig till de krav och förväntningar som ofta ställs just av dessa överordnade system (Bak & Gunnarsson, 2000, s. 13).

2.5 Sekretess

Det är kommunen som har ansvar för att personalen är informerad om bestämmelserna i sekretesslagen (Skolverket, 2000). Dessa bestämmelser finns i Sekretesslagen (1980:100) 1 kap. 3 § och 7 kap. 38 §. Enligt denna lag gäller sekretess mellan instanser. Därför får inte myndigheter som t.ex. öppen förskola och socialtjänst lämna ut uppgifter till varandra om det inte framgår av andra bestämmelser att så kan vara fallet.

Sekretesslagen skärptes för några år sedan och det har i vissa fall medfört svårigheter för myndigheter att få information om varandras arbete. Lagens främsta uppgift är att skydda den enskildes integritet och det är således bara den enskilde som kan häva sekretessen. Den enskilde kan däremot alltid få ut sekretessbelagda uppgifter som är uppförda om individen själv. Det är alltid den enskilde individen som uttryckligen måste ge sitt tillstånd för att sekretessen ska kunna hävas (Crafoord, 1994).

Vid samverkan mellan olika verksamheter kan sekretessen ofta framhållas som ett hinder för samarbete. Men om den enskilde tillfrågas och samtycker till att informationen går vidare till berörda verksamheter kan individen snarare uppleva det som en lättnad. Det kan vara svårt för människor att ideligen upprepa sig, och många gånger anser de att om berörda verksamheter samarbetar så underlättas situationen för dem. De berörda verksamheterna kan vid dessa tillfällen även ta hänsyn till varandras bedömningar och planlagda åtgärder (SOU, 1997:161).

Anmälningsplikten, som innebär att alla som arbetar i en verksamhet som innefattar barn och unga har skyldighet att anmäla till socialtjänsten om ett barn far illa, häver naturligtvis sekretessen (Skolverket, 2000). Detta påtalas också av Crafoord (1994), som skriver att när det gäller övergrepp och misshandel på barn, finns det ett "bör" för alla medborgare men också ett "skall" för verksamma inom tjänsten.

2.6 Samverkan och samsyn

För att få till en helhetssyn krävs det kommunikation och samspel, menar Danielsson och Liljeroth (1996). För att insatserna ska få ett värde, både var för sig och tillsammans, krävs det samarbete. Detta är tyvärr inte självklart i praktiken. När den egna rollen är klar med insikt om både möjligheter och hinder, kan samarbete komma till stånd. Det är först då som man både kan ge och ta, och detta är ett måste för samarbete. Om rollerna är otydliga, gränserna för vida eller snäva blir kreativiteten hämmad och handlingsförlamning kan uppstå.

Insatser från samhällets sida är idag väldigt splittrade, menar Hellström (1993). De olika instanserna arbetar isolerat utifrån sitt synsätt och utifrån sitt perspektiv. Familjer med barn som är i någon sorts svårighet har idag kontakt med flera olika instanser. Det kan t.ex. vara socialtjänsten, habiliteringen, BVC m.m. Verksamheterna är oftast inte insatta i varandras arbete. Detta leder till att personer från de olika instanserna har olika synsätt på t.ex. samverkan och samsyn. Detta leder i sin tur till ökad misstro och samarbetsvårigheter. Danielsson och Liljeroth (1996) påpekar att det alltför ofta finns ett förutsett tänkande om värdet av insatser från olika personer. Personer med hög status ifrågasätts sällan medan personer med låg status inte förväntas bidra med konstruktiva förslag, eftersom de har en dålig tro på sig själva. Ett sådant mönster i ett samarbete blir inte ett gemensamt arbete.

Hellström (1993) skriver vidare att det kan berika att se ett problem från olika håll, och med nya infallsvinklar. På det sättet får vi en mer allsidig bild som sammanfattar barnets hela situation. Både Liljegren (2000) och Helldin (1993) beskriver tydligt att för att uppnå ett fruktbart samarbete, är det oerhört viktigt att de olika deltagarnas kunskaper och erfarenheter respekteras. Om deltagarna reflekterar över varandras synsätt och skillnader i inriktning på ett professionellt sätt, kan det leda till att skapandet av en gemensam grund för arbetet kan läggas. Arbetet blir mindre prestigefyllt och maktkamp om vem som har rätt kan utebli.

Lundström (1998) beskriver samarbetet i en familjecentral i Vännäs. Där finns en samarbetsgrupp mellan kommun och landsting som i en projektbeskrivning förklarar varför samarbete är så viktigt. Det beskrivs i fyra punkter;

- **Lagstiftning:** Kommunernas skyldigheter att bedriva uppsökande verksamhet och vikten av tidiga insatser som stöd för barnfamiljer regleras i Socialtjänstlagen.
- **Hälsan i ett helhetsperspektiv:** Man menar att människors hälsa och välbefinnande är beroende av i vilken mån man känner sig delaktig i en social gemenskap...
- **Barn och föräldrar hör ihop:** Det är viktigt, skriver man, att uppmärksamma och bemöta problem redan när barnen är små eftersom tidiga störningar i relationer mellan föräldrar och barn fördjupas och medför problem senare i livet.
- **Bättre resursutnyttjande:** Om man utvecklar samverkan kan man åstadkomma högre kvalitet, få ett bättre kunskapsunderlag och man kan utnyttja resurserna effektivare (s.77).

Liljegren (2000) menar att för att ett samarbete ska bli konstruktivt är det viktigt med en rak kommunikation, och tydliga ramar för vem som har ansvar för vad. Det är också oerhört viktigt att de olika yrkesprofilerna inte suddas ut i en samverkanssituation. Det är mycket värdefullt med olika åsikter och perspektiv. Om ett samverkansteam i rädsla för konflikt eller konkurrens strävar efter att ha samma upplevelse på problemet upphör snabbt finessen med att ha dessa arbetslag. Därför är det viktigt att de olika yrkeskategorierna har egna fortbildningsdagar, yrkesträffar och möjlighet till yrkesmässig handledning. Helldin (1993) beskriver ett bra samarbete så här;

Med klara yrkesroller, tydliga förväntningar, kunskap om varandras arbete, ömsesidigt behov av varandra, tydliga mål för samarbetet och gemensamma yttre betingelser kan samarbetet bli bra (s. 196).

Den presenterade litteraturen omfattar de områden studien avser belysa, beträffande specialpedagogens utbildning, roll och tidigare forskning i ämnet. Med utgångspunkt i detta följer i nästa kapitel beskrivning av undersökningens metodval, urval och avgränsningar, etiska övervägande och genomförande.

3 Metod

I denna del presenteras val av undersökningsmetod, val av respondenter och tillvägagångssätt. Resonemang kring tillförlitlighet och trovärdighet avslutar detta kapitel.

3.1 Val av metod

Övervägande av metodval gjordes inledningsvis. Med utgångspunkt i syfte och problemformulering valdes en kvalitativ metod, bestående av semistrukturerade enskilda intervjuer. Eftersom det var intressant att ta reda på respondenternas uppfattning om ämnet och försöka få en förståelse för hur de tänker och resonerar var en kvalitativ metod att föredra. Trost (1997) menar att många uppdragsgivare föredrar en kvantitativ undersökning eftersom man då kan redovisa siffror baserade på ett stort slumpmässigt urval, men att enskilda kvalitativa intervjuer är att föredra när avsikten är att på djupet bilda sig en uppfattning om människors uppfattningar.

Nästa steg var att bestämma strukturen på intervjuerna. Eftersom det var intressant att på djupet få reda på respondenternas resonemang föll valet på semistrukturerade intervjuer. Semistrukturerade intervjuer innebär att det finns färdiga frågeområden, men intervjuaren är inställd på att vara flexibel och låter den intervjuade utveckla svaren (Denscombe 2000). Frågeguidens (bilaga) utseende kan variera mellan de intervjuade, bara innehållet är detsamma skriver Trost (1997). Frågorna kunde inte ställas på samma sätt till respondenterna. Exempelvis kunde inte specialpedagogen få frågan om samarbetet med specialpedagogen. Hon fick istället beskriva samarbetet utifrån sin synvinkel.

Det är möjligt att göra olika kompletterande undersökningar, och övervägande om observation av familjecentralen som ytterligare undersökningsmetod gjordes. Det hade emellertid varit svårt och tidskrävande att studera alla de olika verksamheterna som är intressanta för studien, så detta bedömdes inte vara tillräckligt värdefullt i förhållande till den förmodade tidsinsatsen. Enligt Denscombe (2000) kan olika metoder belysa ett ämne ur olika perspektiv. Ingen metod är mer rätt än en annan, men kan passa syftet med en undersökning bättre eller sämre. Fördelarna med kvalitativ intervju är att man som forskare kan få fram mer detaljerad information från ett litet antal respondenter. Eliasson (1995) skriver att man kan använda kvalitativa metoder för att söka ny kunskap om både det som har forskats om tidigare och inom nya kunskapsområden. Därmed kan man kanske förändra synen på den gamla kunskapen. Hon menar vidare att forskare oftast vill forska för förändring och "... ser forskningsarbetet och kunskapen som ett medel, inte som ett mål i sig..." (s. 171). Att forska kan liknas vid att göra en upptäcktsresa, där man ger sig ut på okänd mark och försöker få en mening och förstå nya sammanhang. Det är en komplex uppgift att i kvalitativ forskning tolka och reflektera. May (2001) beskriver kvalitativ forskning som en reflexiv process där inte enbart olika tekniker och insamling av data är av vikt. Det är viktigt att vara medveten om att de egna erfarenheterna spelar stor roll för hur nya intryck tolkas. Enligt Kvale (1997) och May (2001), måste man vara kritiskt medveten om sina egna förutsättningar, och att den egna biografien spelar in. Denna medvetenhet öppnar intervjuaren för oväntade fenomen och bidrar till en större frihet i tolkningsarbetet (Kvale, 1997).

Forskaren bör ha goda kunskaper om temat och i den kvalitativa intervjun försöka fånga erfarenheter och innebörder. Eliasson (1995) påpekar att det är viktigt med ett kritiskt

förhållningssätt gällande granskningen av verkligheten och förhållanden som studeras. Den kvalitativa forskningen kan beskrivas som en process som är dynamisk och föränderlig, utan några absoluta sanningar, utan där istället forskaren tolkar narrativer, d.v.s. självbiografiska berättelser och beskrivningar från respondenterna utifrån sin egen erfarenhet. Denna påverkas och förändras i sin tur vilket påverkar fortsatta tolkningar. Palla (2004) som använt sig av en hermeneutisk tolkningsmetod skriver att processen för att uppnå förståelse innebär en pendling mellan helhet och delar, där intervjuarens förförståelse spelar in. Både förståelse och förförståelse förändras under processens gång. Kvale (1997) talar om den hermeneutiska cirkeln och menar att detta "... är i princip en oändlig process, men upphör i praktiken när man har kommit fram till en rimlig mening" (s. 50). Hermeneutiken ger stöd åt tanken att det inte finns någon absolut sanning utan att ett val av perspektiv döljer sig bakom varje beskrivning av verkligheten. Enligt denna teori måste delen alltid sättas i relation till en helhet för att förståelse alls ska vara möjlig. För att läsaren kritiskt ska kunna granska en text måste forskarens förförståelse göras tydlig och ett tänkt perspektivval deklarerats (Larsson, 1993).

Vår förförståelse har präglats av att vi har olika erfarenheter inom området. En av oss har under flera år arbetat på en öppen förskola och redan tidigt fanns tankar om att ett samarbete kring barn och familjer i behov av stöd skulle ge bättre förutsättningar för ett bra resultat. Under senare arbete i förskola och skola har tron på ett behov av samsyn stärkts. En av oss har varit delaktig i ett projekt inom öppna förskolan, där barnpsykolog, BVC och förskollärare samarbetade kring föräldrar - i första hand mammor - med anknytningsproblematik. Ett av målen var att slussa dessa barn och föräldrar vidare till öppna förskolans verksamhet. Medvetenheten om vikten av tidiga insatser och helhetssyn väcktes, och har sedan präglat förhållningssättet i arbetet på förskola. Detta arbete innefattar idag även ansvar för barn i behov av särskilt stöd i rektorsområdet.

Denna förförståelse gjorde att vi redan från början hade positiva förväntningar på respondenternas svar på våra frågeställningar. Med medvetenhet om att detta kunde påverka, lade vi oss vinn om ett kritiskt tänkande vid analys och bearbetning av resultatet.

3.2 Urval och avgränsningar

Med utgångspunkt i syftet och med påverkan av vår förförståelse valdes en familjecentral i södra Sverige som plats för undersökningen. Överväganden gjordes om att göra jämförande undersökningar av specialpedagogens roll på olika familjecentraler i närområdet, men då det visade sig att det endast fanns specialpedagog anställd på en av de aktuella centralerna var detta inte möjligt. Istället togs beslutet att intervjua olika personer som samverkar med specialpedagogen på familjecentralen för att undersöka hur de beskriver och reflekterar kring samverkan och specialpedagogens roll. I denna bemärkelse var urvalet subjektivt. Denscombe (2000) skriver att valet av respondenter ofta görs medvetet för att de har specifika kunskaper eller befogenheter. I inledningsskedet var inte antalet respondenter fastställt. För att få en helhetsbild av synen på specialpedagogens roll i samverkan, var det önskvärt att intervjua olika personer med erfarenhet av detta. Intervjugruppen kom att bestå av specialpedagog med förskollärexamen, ansvarig bl. a. för barn i behov av särskilt stöd i kommunen, barnskötare med ansvar för öppna förskolans verksamhet, två förskollärare varav en arbetade på öppna förskolan och den andra på en av kommunens förskolor, socialchef, BVC-sköterska samt skolsköterska. Detta utgjorde sammanlagt sju personer. De olika respondenternas erfarenheter och utbildningar samt hur lång tid de hade varit yrkesverksamma varierade. Samtliga respondenter var kvinnor. Ambitionen var att också intervjua föräldrar som varit i kontakt

med specialpedagogen på familjecentralen, men det lyckades inte. Vi bad specialpedagogen om hjälp med detta, men efter övervägande gav hon oss besked att hon inte kunde förmedla någon kontakt. Det är möjligt att detta har påverkat resultatet, eftersom föräldrars åsikter kunde ha tillfört ett annat perspektiv.

3.3 Etiska överväganden

I denna studie har använts data som insamlats via personliga intervjuer. Deltagandet har varit frivilligt. Vid första kontakten per telefon presenterades vår bakgrund, syftet med intervjuerna samt hur bearbetning av detta material var tänkt att ske. Med utgångspunkt i de fyra huvudkrav som ställs av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (1990), informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet, informerades respondenterna om sin rättighet att när som helst avbryta sin medverkan och att deras identitet inte skulle röjas i rapporten. Bandinspelningarna skulle endast avlyssnas av oss och efter användandet raderas. Respondenterna blev också, i samband med intervjuerna, informerade om hur resultatet skulle presenteras i rapporten. Krav på etiska överväganden samt åtgärder för att informera deltagarna i studien om dessa anses därmed vara uppfyllda.

3.4 Genomförande

Vid första telefonkontakten med specialpedagogen på familjecentralen inbjöds vi till ett studiebesök som skulle äga rum en månad senare. Familjecentralen anordnar studiebesök för intresserade c:a en gång per månad. Av personliga skäl medverkade vi inte båda vid detta studiebesök, vilket senare visade sig vara en fördel då vi kunde reflektera och diskutera vad vi upplevt. Vid det första studiebesöket undrade en av respondenterna om det gick att använda telefonintervjuer p.g.a. att hon ansåg att det skulle vara svårt och tidskrävande att genomföra personliga intervjuer. Men vi ansåg att det skulle vara svårt att få några ingående svar per telefon vilket också Trost (1997) beskriver. Vid påföljande studiebesök motiverades önskemålet om personliga intervjuer och efter överenskommelse om tidsbegränsning accepterade respondenterna detta. Denscombe (2000) skriver att forskaren måste vara förberedd på att frågan om hur lång intervjutid som behövs kommer att ställas. Forskaren måste då kunna föreslå en ungefärlig tid.

Studiebesöken utfördes med c:a en månads mellanrum. Vid dessa studiebesök informerades vi (i grupp) om familjecentralens verksamhet, följd av visning av lokaler då vi erbjöds möjligheten att ställa enskilda frågor. Medverkande på dessa studiebesök var all personal som på olika sätt var knutna till familjecentralen. Vi kom överens med en av respondenterna, om att hon skulle vara vår kontaktperson. Intervjuguiden skickades per mail till kontaktpersonen som sedan vidarebefordrade dem till respondenterna. Detta skedde i december månad och efter jul kontaktade vi varandra per telefon för att bestämma intervjudag, tid och plats. Det är enligt Trost (1997) rimligt att respondenterna får bestämma var intervjun ska äga rum, eftersom de är så tillmötesgående och ställer upp på att medverka. Flertalet av intervjuerna genomfördes på familjecentralen en dag då den var stängd för besökare. Således befann vi oss i en lugn miljö. Vårt besök på familjecentralen inleddes med att respondenterna bjöd på fika, och detta gav oss möjlighet att på ett lugnt och avspänt sätt skapa en personlig kontakt med hela personalgruppen. Därefter genomfördes intervjun i samtalsrum som fanns på familjecentralen. Det var en bra atmosfär i gruppen, och vi kunde skoja om likheterna med ett väntrum då det var näste mans tur. Vid intervjuerna placerade respondenten sig först och

sedan intervjuaren snett mitt emot. Om man däremot sitter mitt emot varandra kan en känsla av obehag uppstå eftersom det kan vara svårt att vända bort blicken (Denscombe, 2000).

En av intervjuerna genomfördes en annan dag då det var aktivitet på familjecentralen, även denna gång i ett samtalsrum. Familjecentralens verksamhet pågick strax utanför dörren. Respondenten tycktes inte vara störd av de ljud som hördes utifrån. Som intervjuare var det svårare att koncentrera sig. Just denna intervju visade sig också ha en tendens att bli mer utsvävande och kanske berodde det på svårigheter att som intervjuare hålla sig till ämnet. Det fanns många intressanta sidospår som möjligen borde ha stoppats på ett tidigare stadium p.g.a. att detta inte var relevant för undersökningen.

Intervjuerna genomfördes med en intervjuare och en respondent vid alla intervjuer, utom en då två intervjuare och en respondent deltog. Denna intervju genomfördes på en förskola i närheten. I detta fall var endast en intervjuare aktiv medan den andre var åhörare. Om det finns två intervjuare menar Trost (1997) att det finns risk att känslan av maktövertagelse infinner sig och att respondenten känner sig i underläge. Intervjun genomfördes i respondentens personalrum. Inledningsvis placerade respondenten och den ansvarige för intervjun sig snett mitt emot varandra. Åhöraren placerade sig bredvid respondenten, vilket visade sig vara helt fel eftersom hon var noga med att ha ögonkontakt med oss båda. Misstaget upptäcktes snabbt och rättades till.

Tillsammans med intervjuguiden uppgav vi de personer som vi önskade intervjua. Tyvärr föll det bort en del av dem. Barnmorskan hade precis gått i pension och efterträdaren hade inte hunnit sätta sig in i arbetet ännu. Det var liknande med socialpedagogen, som nyinsatt vikarie med hög arbetsbelastning fann hon inte det möjligt att avsätta tid till intervju. Kontakt togs med socialchefen som kunde tänka sig att ställa upp på telefonintervju, men då undersökningar frågeställningar lästes upp ansåg hon att hon inte var rätt person att svara. Hon beskrev dock sin bild av samarbetet kortfattat. Hon erbjöd sig att ta kontakt med socialpedagogen ifall hon ändrat ståndpunkt, vilket inte blev fallet. Det är möjligt att detta påverkade studiens resultat, eftersom en av familjecentralens tre huvudaktörer därmed bara fanns knappt representerad.

Samtliga intervjuer spelades in på band. En av respondenterna var i början tveksam, men valde ändå att tillåta detta. När intervjun var genomförd meddelade respondenten att bandspelaren faktiskt glömdes bort en bit in på intervjun. Bandinspelningar är fördelaktigt då man som intervjuare kan koncentrera sig på ämnet och det ickeverbala språket. Det är en distraherande faktor att behöva föra anteckningar under intervjun, istället kan man koncentrera sig på samtalet och respondenternas kroppsspråk, menar May (2001). En annan viktig faktor är att banden finns kvar för omlyssning, men Trost (1997) menar ändå att hur noggranna anteckningar, bandinspelningar eller utskriften man än har, så kan de aldrig helt ersätta det ickeverbala språket och det intryck man som intervjuare får.

Intervjuerna inleddes med en presentation av intervjuaren, intervjuens syfte och därefter ställdes frågan om bandupptagning. Respondenterna informerades om intervjuens konfidentialitet, rätten att avbryta intervjun och till sist några ord om hur resultaten skulle redovisas, detta enligt HSRs regler (1990). Eventuella frågor togs också upp här. Därefter fick respondenterna presentera sig med sin bakgrund (utbildning, erfarenhet m.m.). Inledningen på intervjun är avgörande. Genom att aktivt lyssna och vara intresserad, förstående och uppmärksam läggs grunden för en god intervjusituation. När bandspelaren

stängts av kan intervjuaren fråga om det är något mer som respondenten vill ta upp. På detta sätt ramas intervjun in, menar Kvale (1997).

Under intervjuens lopp ställdes olika typer av följdfrågor. Dessa var inte planerade utan uppstod efter hand i intervjun. Till en följd av intervjufrågornas semistrukturerade karaktär uppstod frågan om huruvida det fanns någon problematik kring sekretessen. Denna fråga borde vi naturligtvis ha varit medvetna om när intervjuguiden utvecklades. Eftersom sekretessfrågan ansågs intressant av samtliga respondenter i undersökningen, kommer detta att redovisas under egen rubrik.

Bandinspelningarna skrevs ut ordagrant med vissa undantag då intervjun gick över i något spår som inte tillhörde vår intervjuguide, men som ändå var intressant. Dessa diskussioner redovisades inte ordagrant. Utefter intervjuguidens frågeställningar skrevs respondenternas svar ut i olika färger. Exempelvis var alla definitioner av samverkan utskrivna i grön text. Det visade sig vara mycket tidsbesparande vid analysen, även om det tog längre tid vid utskriftsarbetet. Eftersom frågeområdena flyter in i varandra framkom nya svar under andra bearbetningstillfällen. Dessa hade vi inte upptäckt tidigare eftersom fokus lades på färgerna. Vid avlyssning av banden blev vi varse våra starka och svaga sidor som intervjuare. Det var en nyttig erfarenhet att själv skriva ut materialet. Ett citat från Kvale (1997) beskriver tydligt processen "Att skriva ut från ett band är förbundet med en rad tekniska och tolkningsmässiga problem som det inte finns några standardlösningar på utan snarare kräver ständigt nya avgöranden" (s. 55).

Det var mycket intressant att ta del av den andre intervjuarens utskrifter, eftersom vi hade intervjuat olika personer. På detta sätt lästes och diskuterades intervjutexterna flera gånger, och det var uppenbart att vi under tiden fann nya intressanta infallsvinklar. Med utgångspunkt i det hermeneutiska perspektivet blev det tydligt hur ny förståelse för helheten växte fram under bearbetning av delarna. Avsikten med tolkningsarbetet var att finna likheter och olikheter i respondenternas svar. Resultatredovisningen består av beskrivande text med citat som förstärker och förtydligar denna tolkning. Citaten har kodats för att tydliggöra att alla respondenter har blivit representerade.

3.5 Tillförlitlighet och trovärdighet

Tolkningarna utgår från sju intervjuer i anknytning till en familjecentral och kan därför inte anses representativt för familjecentraler i allmänhet. Valet av en kvalitativ forskningsmetod bottnar i att vi var intresserade av vad respondenterna på djupet tänkte och tyckte om frågeområdena. Detta framkom genom att de fick beskriva sina erfarenheter och åsikter.

Denscombe (2000) menar att det är oundvikligt att forskarens identitet, åsikter och erfarenheter påverkar analysarbetet, och att erkännandet av detta är ett måste. Eftersom vi från början var medvetna om att vår förståelse påverkade förväntningarna på undersökningens resultat, har vi varit noga med att förhålla oss kritiska till materialet. En medveten strävan att beskriva genomförandet av undersökningen bidrar till en större trovärdighet.

4 Resultat, analys och slutsatser

Här följer en beskrivning och analys av undersökningens resultat. Med utgångspunkt i studiens problemformulering kommer resultaten av de olika rubrikerna att redovisas. Det insamlade datamaterialet har bearbetats, och presenteras i löpande text med inslag av citat som belyser likheter och olikheter i respondenternas svar. Respondenterna är kodade med siffror. Varje frågeområde avslutas med en sammanfattande slutsats. För att göra resultatdelen tydligare presenteras inledningsvis den i undersökningen aktuella familjecentralen.

4.1 Familjecentralen i undersökningen

I verksamhetsplanen för familjecentralen finns en klar och tydlig vision om att deras arbete ska medverka till att familjer blir trygga och glada, och därmed hjälper sina barn att bli ansvarstagande vuxna som är både sociala och harmoniska. De verksamheter som är knutna till familjecentralen är öppna förskolan, barnhälsovården, social rådgivning och föräldrautbildning. Dessa verksamheter beskriver var och en i planen sina mål och vad de gör för att uppnå dessa.

Öppna förskolan uppger i den allmänna målsättningen att leken ska stå i centrum, och att de barn som är i behov av stöd särskilt ska uppmärksammas. I målen står att öppna förskolan bl.a. stärker föräldrar i sin roll och att de samarbetar med barnhälsovården och socialförvaltningen. För att nå dessa mål har de matlagning, babycafé, träffar med föräldrar från MVC och BVC m.m. Det genomförs också riktade insatser t.ex. föräldrastöd, träffar för unga mammor och pappagrupsverksamhet där det ges möjlighet att reflektera över rollen som pappa och man.

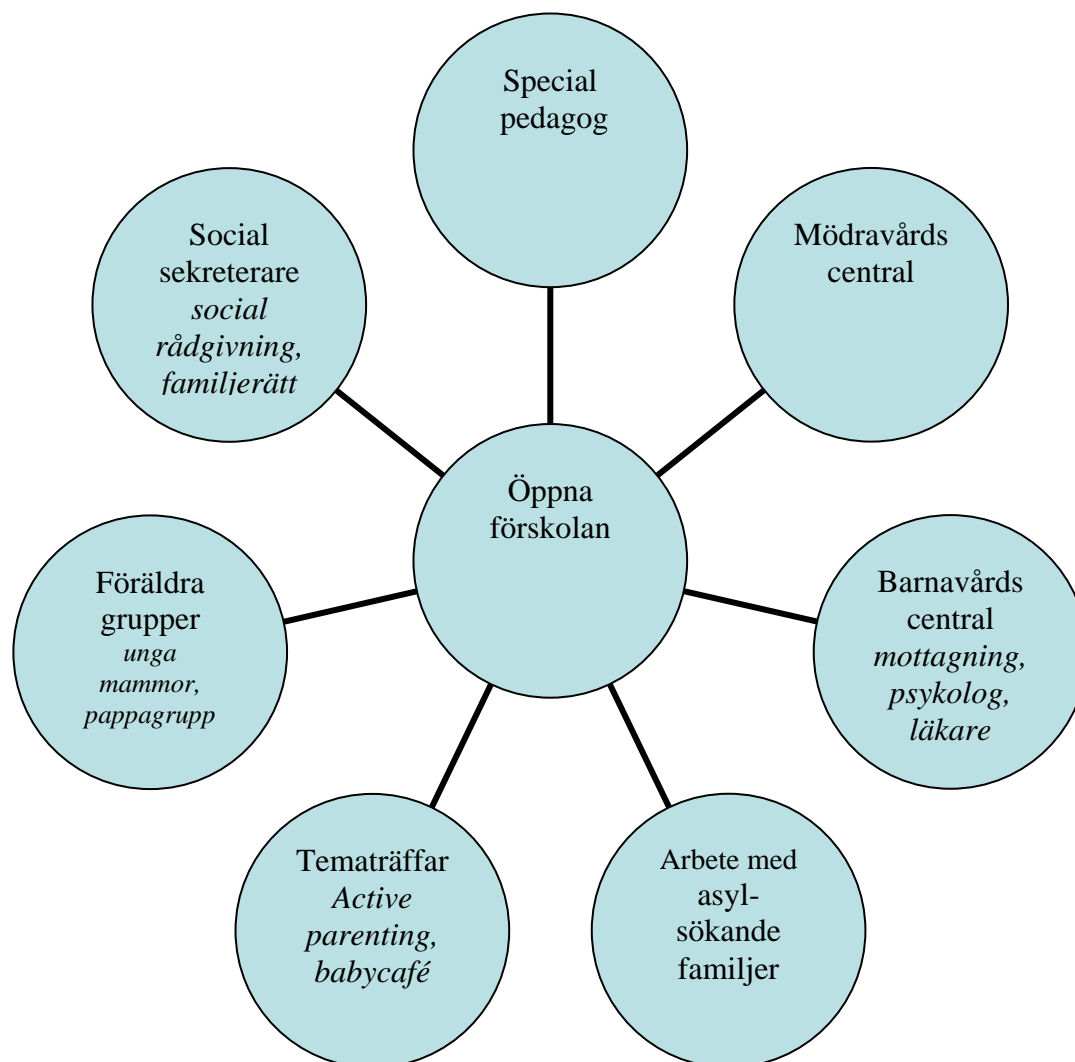
BVC anger i sina övergripande mål främjandet av barns hälsa, trygghet och utveckling. I deras verksamhet ingår även föräldrautbildning, tematräffar för föräldrar med barn under ett år och kurser i spädbarnsmassage. De uppger också att de samverkar med socialförvaltning, förskola och skola.

Socialförvaltningens rådgivning på familjecentralen definieras som spontant uppkomna samtal mellan socialpedagog och föräldrar, eller sådan rådgivning som kan ges enskilt på ett av familjecentralens tjänsterum. Målet är att stärka föräldrar i föräldrarollen. Med en positiv inställning till att vara förälder kan familjer ges bättre förutsättningar till att lösa svårigheter i vardagen. Ett annat mål är att socialpedagogen ska finnas lättillgänglig på familjecentralen. Faderskapsutredningar och information i familjerättsliga frågor kan ges på familjecentralen. Socialpedagogen råder även personalen på öppna förskolan i sociala frågor.

MVC har som övergripande mål att blivande föräldrar ska stärkas i sin föräldraroll, och ett delmål är att ge föräldrautbildning vilket också sker i verksamheten. I den för undersökningen aktuella kommunen, erbjuds föräldrarna utbildning i tre steg. Steg ett är mödravårdens föräldrautbildning, "Mödravården – grundläggande föräldraskap" där information ges om t.ex. fosterutvecklingen, förlossningen och tiden på BB. Samtal förs om föräldraskapet, och papporna har en särskild "pappagrupperledare". De erbjuds träffar före och efter förlossningen. Steg två är barnhälsovårdens föräldrautbildning. Gruppen har en gemensam slutträff då överlämning till BVC-sköterskan sker. Denna utbildning som benämns "Barnhälsovården - föräldraskap i utveckling" tar upp flera ämnen, t.ex. barns utveckling, hälsa och livsstil.

Gruppen får också besök av barnavårdsspsykiolog. Den tredje föräldrautbildningen heter "Aktivt föräldraskap", och den erbjuds kommuninnevånarna kostnadsfritt. Dess mål är att utbyte med andra i liknande situationer sker, och ge verktyg till att kunna hantera konflikter på ett bra sätt.

Alla dessa verksamheter finns under samma tak. I handlingsplanen beskrivs mycket tydligt vilka vinster som finns med detta. Om alla vuxna kring barnet samverkar under hela uppväxten används befintliga resurser bättre, och barnets möjligheter till en trygg uppväxt och bra utveckling blir större. I målen står bl.a. att barn och föräldrar som har behov av stöd ska uppmärksammas, och att föräldrar och barn kan få det som de behöver om kompetenser och insatser samordnas. Ett annat mål är att arbeta fram gemensamma metoder för arbetet med barn i riskzonen. Alla ska verka för en helhetssyn, de har gemensamma lokaler, gemensam kompetensutveckling, samt utvecklar och utvärderar verksamheten kontinuerligt. För barn som far illa, eller barn som är i svårigheter samt sekretess, upprättas gemensamma handlingsplaner. Familjecentralen har i sin verksamhetsplan en figur som beskriver deras verksamhet. Nedan följer en av oss omarbetad bild som åskådliggör familjecentralens verksamheter, aktiviteter och yrkesverksamma. Efter behov samarbetar de olika delarna med varandra.

Figur 3. Vår beskrivning av familjecentralens verksamheter, aktiviteter och yrkesverksamma.

4.2 Begreppet samverkan

Det första frågeområdet handlar om hur de olika respondenterna ser på begreppet samverkan. Ett ord som alla använder i sin tolkning av detta är samarbete. Detta utvecklas bl.a. med uttryck som ”att arbeta mot samma mål”, ”helhetssyn på familjen”. En respondent uttryckte vikten av att inte glömma bort föräldrarna i arbetet för att se en helhet. Föräldrarna kanske har funderingar kring sitt barns utveckling, och hur de ska agera i sin föräldraroll. Många föräldrar är enligt respondenterna oroliga för hur det ska gå för barnet, hur det ska klara sig i skolan och om barnet kanske kommer att bli utsatt för mobbing. Respondenterna menar att om vuxna kring barnet samarbetar kan ett problem lättare definieras och åtgärder kan planeras och genomföras. Eftersom det redan finns ett naturligt samarbete på familjecentralen, bara genom det faktum att verksamheterna finns under samma tak, blir det aldrig svårt eller onaturligt för föräldrar att söka hjälp. Frågor och funderingar kan tas upp på ett enkelt sätt vid kaffebordet på öppna förskolan, eller i väntan på att komma in till BVC-sköterskan. Redan när barnet är tre veckor gammalt träffar specialpedagogen familjen och presenterar sig själv och sin verksamhet. Föräldrarna vet att all personal på familjecentralen samverkar kring barnen och familjerna. En respondent beskriver fördelarna med detta arbete så här:

Att många vuxna ser samma barn, och ser olika delar av barnet. Det kan vara saker som inte är bra och där 4 – 5 personer har sett samma sak, men kanske var och en tror att det inte är så stor del. Men när man vet att alla har sett samma under en längre tid så ger det ju en mycket större vikt, att det här är något barnet behöver hjälp med. (1)

På familjecentralen finns en samverkansgrupp med regelbundna träffar. Denna grupp beskriver de flesta respondenter som mycket viktig ur samverkanshänseende. Där deltar chef för Individ- och familjeomsorgen, socialsekreterare, rektor, vårdcentralschef samt personal från familjecentralen; verksamhetsansvarig, specialpedagog, förskollärare, BVC-sköterska samt barnmorska. Till denna samverkansgrupp inbjuds vid olika tillfällen skolsköterska och personal från kyrkan eller Migrationsverket. Deltagarna i samverkansgruppen styrs av aktuella behov.

... i den gruppen tar vi in de här bitarna efter behovet. Det beror ju på, varje år är det ju olika barn och olika föräldrar. Vi sitter ner och först tänker vi till hur den som vill bidra kan bidra med något. Vi pratar och diskuterar, och sen utvecklas samarbetet rätt snabbt faktiskt. (2)

Några av respondenterna uttrycker fördelarna med samverkan mellan olika verksamheter och yrkeskategorier, för att alla då arbetar mot samma mål. Då kan man dra nytta av varandras professionalism. Invandrarfamiljer har lättare att komma in i samhället genom att komma till familjecentralen, anser två respondenter. Barnen blir ofta den första länken till samhället genom kontrollerna på BVC. Genom att komma dit har familjerna automatiskt fått en första kontakt med öppna förskolan och det blir lättare att våga prova andra aktiviteter. Vikten av denna tillgänglighet betonas av en respondent på följande sätt:

... just de här familjerna som man inte hade nått ut till annars. Invandrarfamiljer tror jag inte i den utsträckningen hade kommit dit annars, man behöver kanske inte känna sig så utanför och främmande när allt finns under ett tak för man är ju hemma i det. Man går ju där på regelbundna kontroller. (3)

En respondent jämför sitt gamla arbete på en vanlig förskola med det nuvarande på öppna förskolan. Den största skillnaden är att det på öppna förskolan finns mer tid för att stödja föräldrar genom att praktiskt visa hur man kan förhålla sig till barnen. Hon beskriver fördelen med sin nya roll så här:

Min roll är ju rätt så mycket att vara bland barnen, och då ser man ju också hur föräldrarna agerar vid trots eller andra saker. (4)

Föräldrasamarbetet på vanliga förskolor kan ibland upplevas negativt p.g.a. tidsbrist. Helhetssynen på barnet försvåras. Enligt några respondenter kan man på familjecentralen försöka förebygga framtida problem, och även inventera de aktuella behov som finns. På öppna förskolan kan anknytningsproblem mellan barn och förälder tidigt upptäckas. Anknytningsproblem kan t.ex. vara att spädbarnet undviker ögonkontakt, eller att föräldern inte uppmärksammar barnets signaler. En respondent poängterar att tiden med föräldrarna är en viktig del i att få en helhetsbild av barnets situation.

Det är tiden som saknas på vanliga förskolor som finns här. Här är man ju liksom till för föräldrarna också, och barnen. Man ser ju lättare också om det är något som är lite snett. (4)

En respondent uttrycker vikten av att samverka prestigelöst över gränserna. Då är det mycket viktigt att all personal är klar över sin egen yrkesroll för att de kompetenser som finns ska användas på bästa sätt. Respondenten trycker på vikten av att lämna över när den egna kompetensen inte är den som efterfrågas.

Vi lotsar föräldrarna vidare om vi märker att de har behov av t.ex. BVC-psykologen och då kontaktar vi, eller hjälper dem att kontakta henne då. Såna saker tas upp också på samverkansmöte. (5)

Det är jätteviktigt att man kan samverka, att man vet var man har varandra så att det inte blir en massa onödigt som man lägger energin på. (5)

Det finns även hinder för samverkan enligt några av de intervjuade. Trots goda intentioner hos de olika parterna upplever respondenterna det som att alla inte har samma möjlighet till samverkan, kanske på grund av tidsbrist. För att samverkan ska kunna fungera måste alla verksamheter ha samma förutsättningar för att avsätta tid. Eftersom socialförvaltningen endast har några få timmar i veckan avsatt på familjecentralen, blir det förebyggande arbetet sårbart. Dessa timmar försvinner, enligt respondenterna, när socialförvaltningen behöver utnyttja sina resurser vid akut behov på annat håll. Dessutom behöver personal från socialförvaltningen vara mer synlig för att bli en naturlig del för föräldrarna på familjecentralen. Behovet av samma förutsättningar för samverkan beskrivs i följande citat.

Alla måste ju ha samma förutsättningar att avsätta tid till att kunna samverka. Det är ju lätt att det faller när någon säger att vi hinner inte med, vi har inte tid med detta. När det akuta går före det förebyggande... Socialtjänsten här har ju bara några timmar i veckan. Det är så lite, så lite, och när det då blir kris där, så drar man in det. Då ska vi jobba vidare med samverkan och det kan man inte för man kan inte samverka själv. (5)

Sammanfattande slutsatser

Begreppet samverkan har av respondenterna uttryckts med ett sammanfattande ord, samarbete. Här följer några av respondenternas ordval;

- Arbetar mot samma mål.
- Helhetssyn på barnet.
- När man kan göra ett arbete tillsammans mellan olika yrkeskategorier.
- Man drar nytta av varandras professionalitet och arbetar prestigelöst.

- Att kunna se hela familjen och att vi jobbar med den och att vi jobbar allihopa som är här.
- Att vi är många vuxna som ser samma barn, och ser olika delar av barnet.

Det finns en övergripande samverkansgrupp där det ingår representanter från alla de aktiva verksamheterna som finns på familjecentralen. Till dessa träffar inbjöds även andra verksamheter efter de behov som uppstår. På dessa träffar utvecklas samarbetet vidare, och gruppen anses vara viktig av respondenterna.

Det är svårt att samverka när inte alla deltagande verksamheter har lika mycket tid avsatt. Socialförvaltningens förebyggande arbete försvåras av att de få timmar som är tilldelade socialpedagogen att finnas tillgänglig på familjecentralen, plockas bort vid akuta ärenden på annan plats.

4.3 Specialpedagogens roll på en familjecentral

Nästa frågeområde handlade om hur de olika respondenterna såg på specialpedagogens roll på familjecentralen. Samtliga intervjuade var överens om att specialpedagogen fungerar som en viktig länk mellan olika verksamheter. Detta bidrar till den viktiga helhetssynen på barnets utveckling och miljö.

Länken är jätteviktig! Jag har jobbat utan den också och då var det jättesvårt, så detta är kanonbra! (6)

Som länkpersion har specialpedagogen en viktig roll i att förmedla kontakter då behov uppstår. En respondent trycker på att det är viktigt att de olika professionerna är tydliga med sin specifika kompetens och lotsar vidare till andra instanser. En annan respondent menar att det är viktigt att specialpedagoger profilerar sig, eftersom inte alla i barnomsorg och skola vet vad de arbetar med. Samverkansarbetet på familjecentralen gör att barn och familjer i behov av särskilt stöd kan upptäckas på ett tidigt stadium. Flera av de intervjuade påtalar just vikten av tidiga insatser. Då kan specialpedagogen definiera behovet och föreslå åtgärder som t.ex. behovsplats på förskola, menar de. En behovsplats innebär att barnet har rätt att vistas på förskola 15 timmar i veckan, kostnadsfritt, för att få stöd och stimulans så länge behov finns (författarnas kommentar).

... då kan hon komma och man kan få en behovsplats eller hon kan då samordna det här och utveckla det vidare, men det kan ju också vara så att hon upptäcker någonting som gör att vi kan stödja här. (3)

I och med att vi jobbar så här hoppas vi ju att färre barn ska slinka emellan. Att vi kan ge tidig hjälp så att det inte blir så stora kostnader i mänskligt lidande senare. När man jobbar så här tycker man inte att det finns något annat sätt, utan man tycker ju att detta är någonting man skulle ha i alla kommuner... och att alla skulle jobba efter det. (5)

De flesta av respondenterna uttrycker tydligt vikten av att ha specialpedagogen som bollplank, att man kan ta kontakt med henne och få råd. Några respondenter beskriver specialpedagogens kunskaper som betydelsefulla. Följande citat belyser detta.

Många gånger kan vi rådfråga henne också. Just att man får den här special... Att hon har den kunskapen när det då är lite extra, för allt det kan ju inte jag utan då kommer hon in som sakkunnig. (4)

En annan form av handledning beskrivs också. Då är det regelbunden handledning för arbetslaget eller enskilt. Personalen på familjecentralen och arbetslagen på kommunens förskolor erbjuds handledning under en sammanhängande period, men kan också få extra handledning vid behov.

Ibland sitter vi hela arbetslaget, och ibland bara någon. För det mesta försöker man sitta hela arbetslaget. Vi tycker det är viktigt att vi är med alla. Hon kommer två till tre gånger per termin. Ibland oftare har vi kallat in henne vid behov. (3)

Alla intervjuade är odelat positiva till specialpedagogens arbetssätt och samarbetet med henne. En respondent uttryckte behovet av att hela tiden utvecklas som person för att kunna utvecklas i sin yrkesroll. Därför behövs handledning för alla yrkesverksamma på familjecentralen. Den personliga utveckling som handledning kan leda till beskriver en av de intervjuade så här:

... det är ju också att stärka sig själv i sin egen yrkesroll, det är ju den sortens handledning också som vi har fått. Det är inte bara liksom fall, utan det är mycket sin egen roll... Det är ju jättebra. (5)

Några av respondenterna beskriver hur specialpedagogen redan på ett mycket tidigt stadium i barnens liv blir en naturlig kontakt för familjerna, eftersom hon träffar dem redan under föräldrautbildningen. Vid de olika kontrollerna på BVC kan frågan om behov av remisskrivning och utredning uppstå. Specialpedagogen är då en viktig samarbetspartner. Dels kan hon utreda barnets behov av stöd och stimulans, dels kan hon bistå vid remisskrivande till annan instans. Vid samtliga 5½ årskontroller samarbetar hon med BVC-sköterskan och skolsköterskan. Hennes roll är att bl.a. studera barnens motorik och talutveckling. Kontrollerna sker på familjecentralen och därför är barn och föräldrar väl förtrodda med miljön. En respondent menar att denna förtroendet med miljön kan ha betydelse för barnets prestationer.

... då ska de inte gör *det* och inte göra *det*. Sen går de ut och leker och då ser man ju *det*. Då gör de ju allt. Det är jättebra för på en vanlig distriktsmottagning där är det väntrum och där sitter de ju bara och väntar och har tråkigt. Här har de ju aldrig tråkigt. (6)

Sammanfattande slutsatser

Samtliga respondenter uttryckte sig i mycket positiva ordalag om specialpedagogens arbetssätt och insatser. Hennes roll beskrevs på följande sätt;

- Länkpersion
- Förmedla kontakter
- Samordna verksamheter
- Tidiga insatser
- Bollplank/rådgivare
- Sakkunnig
- Handledare
- Utredare

4.4 Erfarenheter av samarbete med specialpedagogen

Vid bearbetningen av texterna framkom i respondenternas svar att frågeområdet om samarbetet med specialpedagogen vävdes ihop mycket med de övriga områdena. Två respondenter beskriver samarbetet med förskolorna. För att få en helhetsbild av barnets behov besöker specialpedagogen alla förskolor i kommunen kontinuerligt. Vid dessa träffar har personalen möjlighet att diskutera kring barn som möjligen behöver extra stöd. Det underlättar att kontakten är etablerad när något problem uppstår.

Vi kan ringa henne och säga att det är något konstigt, det känns inte okej. Och så kan vi prata om det och prata med föräldrarna. (3)

Inför skolstart träffar specialpedagogen barn, föräldrar, BVC-sköterska och skolsköterska på 5½ årskontrollen. Innan dess har förskolorna fyllt i en enkät om vilka insatser de anser att de olika barnen behöver. Denna kartläggning är värdefull i ett helhetsperspektiv. Två respondenter berättar att specialpedagogen därmed kan ge förslag till rektorerna om eventuella insatser och klassammansättning och menar att detta underlättar för barnet som kan få rätt stöd och hjälp redan från skolstarten.

...och då samarbetar jag ju med henne när barnen ska börja skolan, hon vet ju mycket om barnen...(1)

När barnen kommer till skolan känner hon dem, och föräldrarna måste inte dra allt igen. Man kan fortsätta arbetet. (6)

Specialpedagogens samarbete med socialförvaltningen varierar beroende på vilka behov som finns uppger socialchefen. Socialpedagogen är på familjecentralen med jämna mellanrum, men samarbetet med specialpedagogen begränsar sig till speciella ärenden. Det finns t.ex. barn som blivit avstängda från sin grupp, och då har socialförvaltningen kopplats in. I detta arbete samarbetar specialpedagog och socialförvaltning med utgångspunkt i öppna förskolans verksamhet. Där finns det möjlighet att studera barnet. En respondent beskriver på följande sätt hur samarbetet i ett sådant fall kan se ut:

Som ett led i att komma igång och jobba så har vi använt öppna förskolans lokal, personal som har varit insatt och tillsammans med föräldrar har vi träffats och pratat om vad som har hänt, vad som har varit positivt och vad vi ska jobba vidare med. (2)

En annan beskriver det så här:

... utan det är från fall till fall när man behöver samarbeta kring ärenden och sådant. (7)

Flera respondenter nämner samverkansgruppen som en erfarenhet av samarbete med specialpedagogen. Samverkansgruppen träffas en gång i månaden. Där förs diskussioner om hur arbetet på familjecentralen ska fortsätta. I samråd beslutas hur samarbetet med specialpedagogen ska se ut, vilka eventuella insatser det är som efterfrågas i aktuella ärenden. De olika behov som finns styr innehållet på samverkansgruppen. En träff per termin avsätts till studiebesök eller fortbildning för deltagarna. Detta är viktigt för den personliga utvecklingen menar respondenterna. En av dem berättar så här:

... där det behövs. Det kan vara intensivt, att man gör en sak under en termin jättemycket, och sen nästa termin blir det mindre eller inget alls. Det går i perioder. (2)

Sammanfattande slutsatser

Samarbete med specialpedagogen ser olika ut beroende på vilka behov som är aktuella. Gemensamma diskussioner om behov av specialpedagogiska insatser förs i samverkansgruppen. Respondenterna beskriver samarbetet med förskola, BVC och skolhälsovården som en betydelsefull form. De barn som är i behov av särskilt stöd kan tidigt fångas upp genom detta samarbete. Följande verksamheter är möjliga samarbetspartners för specialpedagogen;

- BVC
- Öppna förskolan
- Förskolor och skolor i kommunen
- Socialförvaltningen
- Migrationsverket

4.5 Sekretess

Frågan om sekretessens betydelse i respondenternas samarbete föll sig som en naturlig sonderande fråga i alla intervjuer. Eftersom detta var genomgående ansågs det vara befogat att ge frågan en egen rubrik i resultatet.

De olika yrkesgrupperna har olika sträng sekretess. För att underlätta samarbetet mellan verksamheterna tar man upp frågan med föräldrarna redan vid de första träffarna. Föräldrarna är alltid involverade i arbetet kring barnet och respondenterna är eniga om att den helhetssyn som präglar familjecentralen är tydlig och inger föräldrarna trygghet.

Två respondenter beskriver att flera föräldrar ber specialpedagogen att prata med t.ex. skolan så att de slipper berätta allt vid upprepade tillfällen. De flesta upplever inte att sekretessen är något hinder i samarbetet. Följande citat belyser detta.

De är ju jätteöppna de som är här, de sitter i kafferummet och pratar om sitt med mig. Där sitter ju alla möjliga runt omkring. Men vi har föräldrarna med, vi frågar först. Det är aldrig några problem. (6)

En respondent påpekar att det när man arbetar i en verksamhet med olika sekretess, t.ex. skola- skolhälsovård, kan vara svårt att handskas med sekretessfrågor. Men hon påpekar också att om man har föräldrarna med sig kan detta hinder överbryggas.

Sammanfattande slutsatser

Alla respondenter är överens om att så länge föräldrarna är involverade i arbetet kring barnet är sekretessen inget hinder. Vid ett bra samarbete händer det till och med att föräldrar tar initiativ till att sekretessen hävs.

5 Diskussion

I detta avsnitt är avsikten att sammanfoga studiens resultatdelar till en helhet samt koppla detta till tidigare forskning och sätta det i relation till ett utvecklingsekologiskt perspektiv.

Familjecentraler kan se olika ut organisatoriskt. Eftersom det inte finns specialpedagoger anställda på alla familjecentraler var det av intresse att undersöka specialpedagogens roll i samverkan mellan de olika verksamheter som finns representerade på just denna familjecentral. Respondenternas beskrivningar visar att specialpedagogen på familjecentralen i undersökningen ansågs ha en viktig roll. Hennes arbetsuppgifter är också väl överensstämmande med vad som beskrivs i styrdokument och forskningslitteratur.

I respondenternas svar kan en strävan efter helhetssyn på barnets hela livssituation utläsas. Att detta är mycket viktigt i arbetet med barn bekräftar bl.a. Danielsson och Liljeroth (1996), Hellström (1993), Lundström (1998), Ohlin (1999). Vår förförståelse präglades av erfarenheter av att olika instanser arbetar med barn ovetande om varandra, i stället för att samarbeta. Så tolkade vi också resultaten i vår B-uppsats (Bengtsson & Ravhed, 2004). Hellström (1993) beskriver också att det är vanligt att insatserna från samhället är splittrade, och menar att personer från olika instanser har olika synsätt. Detta kan leda till samarbetssvårigheter och misstro. Begreppet samverkan beskrivs av de intervjuade som ett samarbete mellan olika yrkeskategorier i strävan mot ett gemensamt mål. Man nämner att det måste ske prestigelöst vilket stämmer överens med vad Helldin (1993) och Liljegren (2000) beskriver. Dessa menar att det är viktigt att reflektera över varandras synsätt på ett professionellt sätt. På detta sätt kan en gemensam grund för arbetet läggas, vilket också är ambitionen för personerna i undersökningen.

I början av uppsatsarbetet skilde vi på begreppen samverkan och samarbete. Med samverkan avsåg vi det övergripande arbetet mellan olika instanser. Med samarbete avsågs arbetet på individnivå. Under arbetets gång har det blivit allt svårare att hålla isär begreppen, och vid tolkningsarbetet med intervjuaren framkom det att respondenterna beskrev begreppet samverkan med bl.a. samarbete. Det hade varit lättare att tolka och bearbeta resultaten om vi hade använt endast ett av dessa begrepp. Kanske hade en pilotintervju gjort oss uppmärksamma på detta, samt att frågan om sekretess borde haft en egen punkt i intervjuguiden. Med utgångspunkt i det utvecklingsekologiska perspektivet, finner vi det intressant att i resultaten läsa beskrivningar på barns och familjers möjlighet att på familjecentralen påverka och påverkas på ett sätt som vi anser vara överensstämmande med Bronfenbrenners utvecklingsekologiska modell. Enligt denna modell menar Andersson (1986) att förutom att barnet ingår i flera olika mikrosystem, exempelvis sin egen familj och barngruppen på familjecentralen, påverkar dessa relationer varandra inbördes. Detta påverkar i sin tur barnets utveckling i förhållande till miljön.

Bland respondenternas intervjusvar angående samverkan nämns av de flesta samverkansgruppen som ett viktigt forum. Efter tolkning av intervjuaren är det vår uppfattning att denna grupp ger möjlighet till samverkan i ett större sammanhang. Befintliga resurser kan utnyttjas på ett effektivt sätt vilket också beskrivs av Lundström

(1998). De svårigheter som framkom i undersökningen var att de olika verksamma instanserna inte har lika mycket tid avsatt för samverkan.

Specialpedagogens uppdrag på familjecentralen stämmer väl överens med litteraturens och styrdokumentens beskrivning av detsamma, enligt respondenternas svar. Specialpedagogen beskrivs som en länkpersion, samordnare, bollplank, rådgivare, handledare och utredare, vilket också beskrivs av bl.a. Helldin (1998), Liljegren (2000), Malmgren Hansen (2002), Persson (2001), Vernersson (2000) samt i Lärarkommitténs slutbetänkande (SOU, 1999:63, LUK). Specialpedagogen som undervisare finns inte med i respondenternas svar. Kanske beror detta på att familjecentralens verksamhet riktar sig till förskolebarn, för vilka undervisning inte är så klart uttalad som i grundskolan. Familjecentralens fokus ligger på helhetssyn på barnets totala livssituation. Vår tolkning är att med denna grundsyn är handledning och rådgivning mera efterfrågat. Det kan utläsas ett behov av att det finns en person med en sammanlänkande funktion, i detta fall specialpedagogen. Malmgren Hansen (2002) beskriver specialpedagogens förändrade yrkesroll, enligt styrdokumentet, mera som en identitet än som en fast roll. Detta överensstämmer med de erfarenheter denna undersökning har givit. Flexibilitet präglar specialpedagogens arbete och förändras ständigt, då behoven växlar. Som länkpersion i samverkan med olika verksamheter är det viktigt att specialpedagogen är klar över sin identitet och lotsar vidare till andra instanser vid behov, enligt vår tolkning.

De olika resurser som finns samlade på familjecentralen bidrar till att familjen på ett tidigt stadium kan få kontakt med olika experter vid behov. Vikten av tidiga insatser betonas av de intervjuade, och detta underlättas av att specialpedagogen träffar samtliga familjer då barnet är tre veckor gammalt. Eftersom specialpedagogen enligt Persson (2001) bör fungera som samtalspartner och rådgivare åt både personal och föräldrar tolkar vi det som att det finns ett stort behov av specialpedagoger på familjecentraler, vilket också stämmer väl överens med vad respondenterna anser.

En stor flexibilitet präglar specialpedagogens roll. Beroende på vilket behov som finns samarbetar hon och övrig personal på familjecentralen med andra instanser, t.ex. Migrationsverket och kommunens förskolor och skolor. Att specialpedagogen är den som samordnar insatserna kring ett barn i behov av särskilt stöd, framträder tydligt i resultatet. Respondenterna benämner specialpedagogen som en oerhört viktig länkpersion mellan olika instanser. I *Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola* (2000), finns möjliga samarbetspartners uppräknade, på samma sätt som respondenterna beskriver specialpedagogens samarbetsmöjligheter som samordnare på familjecentralen i undersökningen. De allmänna rådets intentioner tolkar vi som väl överensstämmande med resultatet i undersökningen.

Eftersom olika yrkeskategorier finns representerade på familjecentralen, verkar också olika grader av sekretess. Detta frågeområde uppkom under intervjuernas genomförande, och borde naturligtvis ha funnits med i vår intervjuguide redan från början. Då vi tidigt uppmärksammade detta föll det sig naturligt att även vid följande intervjuer ta upp sekretessfrågan. Sekretessen upplevs inte som ett hinder av flertalet intervjuade. Föräldrarna finns alltid med i arbetet kring barnet och flera respondenter menar att föräldrarna däremot ofta ber specialpedagogen förmedla information till andra instanser. Att det alltid är den enskilde individen som avgör om sekretessen skall hävas finns beskrivet i SOU 1997: 161 och av Crafoord (1994). En respondent kunde

ibland uppleva sekretessen som ett hinder, beroende på att hon arbetade under olika huvudmän med olika grad av sekretess. Under tolkningsarbetet av intervjuvaren uppfattade vi det som att föräldrar redan tidigt ger en generell tillåtelse för personalen på familjecentralen att samtala om deras barn och familjesituation. Det kan då finnas en risk att medgivandet tas för givet och att frågan om sekretess inte aktualiseras kontinuerligt. Med insikt om detta hade det varit intressant att undersöka denna fråga ytterligare.

Syftet med undersökningen var att ta reda på hur respondenterna tänker och reflekterat kring frågor om specialpedagogens roll och identitet på en familjecentral, i samverkan med andra verksamheter. För att uppnå detta användes en kvalitativ intervjumetod med semistrukturerade frågor. Intervjuerna påminde mycket om samtal, där vi dock var noggranna med att alla frågeområdena besvarades. Vi upplevde att respondenterna var avslappnade och talade fritt under intervjuerna, kanske beroende på att vi hade liknande yrkes -erfarenhet, och -bakgrund, ålder och kön. Detta kan påverka intervjun enligt Denscombe (2000).

Studiebesöken och intervjuerna, samt tolkningen av dessa, kan i samverkan med vår förförståelse närmast beskrivas som en hermeneutisk process där delarna påverkar helheten som i sin tur förändrar synen på delarna o.s.v. Under arbetet med studien har vi, med medvetande om att den egna förförståelsen påverkar tolkningen, i diskussion med varandra byggt ihop dessa delar till en acceptabel helhet. Enligt Larsson (1993) är denna redovisning av förförståelse och perspektivval ett krav för studiens kvalitet. Vi har genom detta arbete fått en fördjupad insikt om specialpedagogens möjligheter att verka för den helhetssyn vi anser borde vara det centrala i arbetet med barn, samt en fördjupad insikt om hur våra egna erfarenheter bidrar till och påverkar skrivandeprocessen. Den litteratur vi valt att läsa, intervjuarbetet och tolkningen av resultaten har gett oss svar på frågorna i syftet som vi anser uppfyllt.

Det vore intressant att genom vidare forskning göra samma studie på vanliga förskolor och skolor för att sedan jämföra den med familjecentralens. Finns det samma helhetssyn? Är förväntningarna på specialpedagogen desamma? Hur ser man på specialpedagogens roll i samverkan? Vår uppfattning är att specialpedagogen har en viktig funktion som länkpersion, den som kan samordna arbetet kring barn i behov av särskilt stöd. Med stöd i undersökningen synes förutsättningen för den helhetssyn på barnets totala livssituation kunna uppnås, som i sin tur gör det möjligt att med gemensamma insatser ge barnet rätt stöd på ett tidigt stadiet. Resultaten i undersökningen stämmer överens med vår uppfattning om att det är samma barn vi talar om.

6 Sammanfattning

Syftet med denna studie är att belysa specialpedagogens roll i samverkan med olika verksamheter. Målgruppen består av sju personer från olika verksamheter, vilka samarbetar på en familjecentral i en kommun i södra Sverige. En helhetssyn på barnets totala situation är en grundförutsättning i specialpedagogiskt arbete. På familjecentraler finns olika verksamheter under samma tak, och detta underlättar samarbetet kring barn och familjer. Tillgängligheten blir större och underlättar för familjerna att ta kontakt. Basen för familjecentraler utgår från öppna förskolan. Öppen förskola är en verksamhet för både barn och vuxna. På familjecentralen i undersökningen samarbetar öppna förskolan med bl.a. BVC och socialförvaltningen. En specialpedagog är också anställd.

I den litteratur som vi i samband med denna studie läst och som behandlar tidigare forskning om specialpedagogens roll, står att läsa att specialpedagogik och specialpedagogens yrkesroll är svår att definiera. Specialpedagogik kan anses som tvärvetenskaplig och förväntningarna på specialpedagoger är ibland otydliga. Den nya specialpedagogiska påbyggnadsutbildningen har vidgat inriktningen till att förutom undervisning även omfatta handledning, forskning och utvecklingsarbete. Specialpedagogen kan ses som en samordnare med en helhetssyn på barnets totala situation, istället för någon som letar efter problem hos individen och ska försöka kompensera dessa. Den samsyn och samverkan som krävs för att nå fram till denna helhetssyn är inte självklar utan en god kommunikation och tydliga yrkesroller krävs av de inblandade.

Sett ur ett utvecklingsekologiskt perspektiv kan verksamheten på en familjecentral med specialpedagogen som samordnare ge rika möjligheter för de besökande familjerna att utveckla relationer i samspel med den omgivande miljön. Barnets utveckling ses som en interaktionsprocess på olika nivåer, där både individ och miljö är föränderliga och anpassar sig efter varandra. Den närmaste omgivningen såväl som större sammanhang utgör nivåer som på olika sätt är av betydelse för den enskilda individen. I denna teori är helhetssynen på barnet grundläggande och nödvändig.

Undersökningen genomfördes som en kvalitativ studie med semistrukturerade intervjuer som metod. Frågeområdena syftade till att ta reda på hur respondenterna tänkte om samverkan, specialpedagogens roll på familjecentralen och erfarenheter av samarbetet med denna. Under intervjuernas gång framträdde ett område som inte varit med från början men som fick en egen rubrik i analysen, nämligen sekretess. Intervjuerna spelades in på band och skrevs ut ordagrant till stor del. Svaren analyserades och presenterades i löpande text med inslag av citat.

Något som framträder tydligt i analysen är att samtliga respondenter anser att specialpedagogen har en mycket viktig roll på familjecentralen. Hon finns till hands för konsultation och som länk mellan olika instanser. Den samverkansgrupp som finns är också ett viktigt forum där alla berörda deltar. Sekretessen anses inte som något större problem eftersom utgångspunkten är att ha föräldrarna med i samarbetet. Att inte alla har lika mycket tid avsatt till samarbetet på familjecentralen ses däremot som ett problem i arbetet mot helhetssyn.

7 Referenser

- Andersson, B-E. (1986). *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Ashley, B. (1990). *Öppen förskola – en lönsam investering*. Stockholm: Primärvårdsservice.
- Asmervik, S., Ogden, T. & Rygvold, A. (red.) (2001). *Barn med behov av särskilt stöd*. Lund: Studentlitteratur.
- Atterström, H. & Persson, R.S. (2000). *Brister eller olikheter?: Specialpedagogik på alternativa grundvalar*. Lund: Studentlitteratur.
- Bak, M., Gunnarsson, L. (2000). *Familjecentralen – framtidens stöd till föräldrar och barn? Utvärdering från Folkhälsoinstitutet*.
- Bengtsson, I., Ravhed, L. (2004). *Specialpedagog som handledare: sambandet handledning – en skola för alla*. Kristianstad: Högskolan Kristianstad, Institutionen för beteendevetenskap.
- Berg, L-E., Zetterström, L. (1989). *Öppen förskola - lärrika möten*. Lund: Studentlitteratur.
- Crafoord, C. (1994). *Människan är en berättelse*. Falun: Natur och kultur.
- Danielsson, L., Liljeroth, I. (1999). *Vägval och växande: Förhållningssätt, kunskap och specialpedagogik för yrkesverksamma hjälpare*. (2:a uppl.) Stockholm: Liber.
- Denscombe, M. (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson, R-M. (1995). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.
- Fischbein, S. (2003). *Mötet med alla barn – ett specialpedagogiskt perspektiv*. Växjö: Gothia
- Gjems, L. (1997). *Handledning i professionsgrupper: Ett systemteoretiskt perspektiv på handledning*. Lund: Studentlitteratur.
- Grevelius, A-C. (1978) . *Öppen förskola för invandrarbarn*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Gunnarsson, B. (1999). *Lärandets ekologi: Villkor för elevers utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Handal, G., Lauvås, P. (2000). *På egna villkor. En strategi för handledning*. Lund: Studentlitteratur.
- Handal, G., Lauvås, P. (2001). *Handledning och praktisk yrkesteor*. Lund: Studentlitteratur.
- Haug, P. (1998). *Pedagogiskt dilemma: Specialundervisning*. Stockholm: Skolverkets monografiserie, Liber.
- Hellidin, R. (1998). *Kommunerna och den specialpedagogiska kompetensen*. Stockholm: HLS förlag.

- Hellström, A. (1993). *Ungar är olika: Hur kan förskolan hjälpa barn med svårigheter?* (2:a uppl.). Stockholm: Liber Utbildning.
- Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. (1990). *Etikregler för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S. (1993). Om kvalitet i kvalitativa studier. *Nordisk pedagogik*, 13(4), 194-211.
- Larsson-Swärd, G. (1999). *Åtgärdsprogram för barn med behov av särskilt stöd*. Lund: Studentlitteratur.
- Liljegren, B. (2000). *Elever i svårigheter: Familjen och skolan i samspel* (2:a uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Lundström, I. (1998). *Öppen förskola – en gryta att samlas kring*. Arjeplog: Adrimo Konsult AB.
- Läraryrket. (2000). *Alla har rätt till en bra utbildning: Om specialpedagogiskt stöd i förskola, förskoleklass, grundskola, fritidshem, gymnasieskola, särskola*. Stockholm: Läraryrket.
- Malmgren Hansen, A. (2002). *Specialpedagoger – nybyggare i skolan*. Stockholm: HLS förlag.
- Maltén, A. (1991). *Specialpedagogiken och arbetslaget*. Malmö: Gleerups.
- May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilholm, C. (2003). *Perspektiv på specialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.
- Normell, M. (2002). *Pedagog i en förändrad tid: om grupphandledning och relationer i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Ohlin, C. (2002). Behovet av det professionella samtalet. Källstigen, I. G. och Setkic, M. (red.), *Mötesplats Sverige: funktionshinder och kulturmöte* (ss. 169 – 174). Stockholm: Dialog media.
- Palla, L. (2004). *Flerspråkighet i den mångkulturella förskolan – förutsättningar, förhållningssätt och strategier*. Kristianstad: Högskolan Kristianstad, Institutionen för beteendevetenskap.
- Persson, B. (2001). *Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Stockholm: Liber.
- Prop. 1999/2000:135. *Regeringens proposition: En förnyad lärarutbildning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolverket. (2000). *Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola*. Stockholm: Liber.

- Socialstyrelsen. (1995) . *Öppen förskola – tre perspektiv*. Rikskonferens 10-11 maj 1995. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1974:53. (1974). *Skolans arbetsmiljö*. Betänkande avgivet av utredningen om skolans inre arbete – SIA. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1997:161. (1997).*Stöd i föräldraskapet*. Betänkande av Utredningen om föräldrautbildning. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1999:63. (1999) *Att lära och leda: En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. Slutbetänkande av Lärarutbildningskommittén. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Trost, J. (1997). *Kvalitativa forskningsintervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Utbildningsdepartementet. (1998). *Läroplan för förskolan: Lpfö 98*. Stockholm: Skolverket och Fritzes.
- Vernersson, I-L. (2002). *Specialpedagogik i ett inkluderande perspektiv*. Lund: Studentlitteratur
- Wahlström, G. O. (1996). *Handledning och samverkan i pedagogernas värld*. Stockholm: Runa förlag.

Kristianstad Högskola 20041130

Tack för senast! Det var ett mycket intressant studiebesök som verkligen satte fart på våra tankar om hur en familjecentral fungerar, och vilken roll specialpedagogen kan ha i denna verksamhet.

Vi lovade att skicka intervjufrågorna till er innan jul, och så här hade vi tänkt oss att ställa frågorna. Om det finns något annat ni vill ta upp är det naturligtvis möjligt.

Intervjuguide

Beskriv din bakgrund (utbildning, erfarenhet, nuvarande arbetsplats, titel).

Beskriv ditt uppdrag och din yrkesroll.

Hur definierar du begreppet samverkan?

Hur ser du på specialpedagogens roll i verksamheten?

Beskriv ditt samarbete med specialpedagogen.

De personer vi skulle vilja intervjua är;

- Förskollärarna
- Specialpedagogen
- Socialsekreteraren
- MVC-personal
- BVC-personal
- Förälder som varit i behov av specialpedagogen
- Personal från förskolan eller skolan som specialpedagogen samverkat med

Intervjun beräknas ta c:a 30-45 min. Av praktiska skäl kommer vi att använda bandspelare. Din medverkan kommer att behandlas konfidentiellt.

Vi tackar på förhand och tar kontakt telefonledes efter jul.

GOD JUL OCH GOTT NYTT ÅR!

Ingmarie Bengtsson och Lena Ravhed